Alexis Homiakov

Biserica este una

Reîntregirea

Colectia „Eclesiologia"

Încredințat fiind că Biserica este „revelare a adevărului dumnezeiesc pe pământ, hărăzită prin esența sa să fie patria comună a tuturor oamenilor". Homiakov consideră că Biserica „nu permite nici unuia dintre fiii săi să tacă în fața unei calomnii care atacă și denaturează dogmele sau principiile sale. Pământul și materia țin de domeniul Statului: arma lui este sabia. Sufletul este singurul domeniu al Bisericii: cuvântul, singura sabie de care se poate servi (...). A răspunde calomniilor cărora Biserica îi este obiect nu este numai un drept, ci o datorie pentru toți membrii săi. A tăcea este o crimă nu numai la adresa celor care au bucuria să îi aparțină, ci încă și mai mult la adresa celor care ar putea să o aibă și pe care false reprezentări pot să îi îndepărteze de adevăr. Orice creștin care aude că este atacată credința sa trebuie să o apere după priceperea sa, fără să aștepte o autorizație oarecare: căci Biserica nu are avocați oficiali".

ISBN 973-8252-51-2

9,90

Alexei S. Homiakov

Biserica este una

Traducerea Elena Derevici şi Lucia Mureşan

Reîntregirea
Alba Iulia, 2004

Colecția „Eclesiologia"

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
HOMIAKOV, S. ALEXEI
Biserica este una/Alexei S. Homiakov – Alba Iulia: Reîntregirea, 2004
p. 112; cm. 20

ISBN 973 – 8252 - 51- 2

Coperta: **Vasile Manea**

Cuprins:

Cuvânt înainte 7

Biserica este una 17

Câteva cuvinte ale unui creştin ortodox despre confesiunile occidentale (fragment) 55

Prof. N. Chiţescu, *Gândirea religioasă a lui Homiakov* 81

Cuvânt înainte

„Ce mai încoace şi încolo, sunt şi eu slavofil, subscriu programului noii mistici a lui Homiakov", scria părintele Nicolae Steinhardt în *Jurnalul fericirii*[1]. Dar cine au fost slavofilii şi ce mai ştim astăzi despre Alexei Homiakov?

În opoziţie cu „occidentaliştii", adică tinerii ruşi cultivaţi din secolul XIX care vedeau viitorul ţării în imitarea Occidentului, „slavofilii" căutau în propria lor tradiţie – ortodoxă, bineînţeles – temeiuri şi repere pentru a-şi orândui viaţa. „Slavofilii" erau şi ei oameni foarte instruiţi, care cunoşteau la fel de bine valorile spirituale ale Europei[2], însă aveau conştiinţa că „viitorul trebuie să-şi aibă rădăcinile în trecut; arta, ştiinţa şi moravurile unei ţări nu pot fi trainice şi fecunde decât

---

[1] N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 86.

[2] Slavofilii condamnau „caracterul formal, sec şi raţionalist al culturii Europei occidentale", stăruind asupra „caracterului *concret* şi *integral* al realităţii". N. O. Losski, *Histoire de la philosophie russe dès origines à 1950*, Payot, Paris, 1956, p. 29.

dacă se sprijină pe tradiţie [...]. Imitarea exclusivă a străinilor nu naşte decât flori uscate şi fără rod"[3].

Alexei S. Homiakov a fost reprezentantul cel mai strălucit al acestei tendinţe din gândirea rusă, adică a fost cel mai eminent dintre „slavofili". Berdiaev vedea în el un „campion al Bisericii ortodoxe"[4], iar cei care îi cunosc scrierile nu ezită să-l considere „părintele eclesiologiei ortodoxe".

*

A. S. Homiakov s-a născut la 1 mai 1804 într-o familie de nobili ruşi. Dragostea sa profundă pentru Biserică şi pentru Rusia o datorează mamei sale. Este semnificativ în acest sens că mama sa a construit o biserică din propriile ei economii, pentru a comemora eliberarea Rusiei după invazia lui Napoleon din 1812.

Studiile universitare le-a făcut la Moscova, unde a obţinut licenţa în matematică (1822). Între 1823-1825 a fost ofiţer într-un regiment de cavalerie.

În 1825 pleacă în străinătate, mai întâi la Paris, unde studiază pictura, apoi în Italia, Elveţia şi Austria. În 1828 se înrolează pentru a lupta împotriva turcilor. După terminarea războiului, se retrage la ţară pentru a se

[3] A. Gratieux, *Le mouvement slavophile à la veille de la Révolution*, Paris, Cerf, 1953, p. 21.

[4] G. Florovsky, *Les voies de la théologie russe*, L'Age d'Homme, Lausanne, 2001, p. 268.

ocupa de domeniile familiei, petrecându-şi iernile la Moscova.

A. S. Homiakov a murit de holeră la 23 septembrie 1860, fiind înmormântat la Moscova, în cimitirul mănăstirii Danilov. De fapt, „părintele eclesiologiei ortodoxe" a murit îngrijindu-i pe ţăranii din Ivanovskoe atinşi de această boală teribilă. Pentru el, iubirea semenilor şi lepădarea de sine nu au rămas simple cuvinte. Aşa cum scria profesorul Nicolae Chiţescu, Homiakov „a trăit ceea ce a scris şi a scris ce a trăit şi de aceea, studiindu-l, guşti plăcerea, despre care vorbea Pascal, de a întâlni nu un autor, ci un om"[5].

Din nefericire, personalitatea celui mai prestigios dintre slavofili este puţin cunoscută; aceasta şi pentru că era un om discret, căruia nu-i plăcea să vorbească despre sine însuşi. Când îl evocă pe Homiakov, reputatul teolog George Florovsky constată: „Ştim puţine lucruri despre viaţa lăuntrică a lui Homiakov. Practic, singura mărturie care ne este accesibilă este cea care ne este relatată într-un text al lui Iury Samarin [...]: *Într-o zi eram cu el la Ivanovskoe. Cum avea mai mulţi invitaţi, toate camerele erau ocupate, aşa că el a aşternut patul meu în camera sa. [...] Mult după miezul nopţii am fost trezit de un murmur ce venea din camera pe care zorile începeau să o lumineze puţin. [...] Era în*

[5] N. Chiţescu, *Opera teologică a lui Homiacov (la un veac de la moartea lui)*, în „Ortodoxia", 1961, nr. 1, p. 24.

genunchi, înaintea icoanei sale de călătorie, cu mâinile încrucişate pe spătarul unui scaun şi cu fruntea aşezată pe ele. Un suspin înăbuşit ajungea până la urechile mele. Aceasta a durat până dimineaţa. Desigur, eu mă prefăceam că dorm. A doua zi ne-a salutat cu veselie [...]. De la o persoană care îl însoţea peste tot urma să aflu că această scenă se repeta în fiecare noapte."[6]

*

Scrierile lui Homiakov nu au putut fi publicate în Rusia în timpul vieţii sale din pricina cenzurii ţariste. Deşi iubea cu ardoare Rusia şi tradiţiile ei, a refuzat să accepte nedreptăţile săvârşite de către poporul său. Aşa se face că la începutul războiului din Crimeea (1854-1855), el a denunţat, cu înflăcărarea unui profet, abuzurile Rusiei din vremea sa (adică Rusia dinainte de reforma ţarului Alexandru al II-lea), chemându-şi compatrioţii la pocăinţă.[7]

În planul vieţii bisericeşti, el a abandonat clişeele scolastice, incomodându-i astfel pe cei care promovau o teologie anchilozată, aşa că este lesne de înţeles de ce unii dintre conducătorii Bisericii din vremea sa nu vedeau cu ochi buni criticile, directe şi indirecte, împotriva clericilor ale căror fapte nu erau în acord cu învăţătura pe care o profesau[8].

---

[6] G. Florovsky, *Op. cit.*, p. 268-269.
[7] Cf. N. O. Losski, *Op. cit.*, p. 33.
[8] Cf. N. Chiţescu, *Studiul cit.*, p. 52.

Eseul său *Biserica este una* (Ţerkov odna), a fost scris între anii 1840-1850, dar a văzut lumina tiparului abia după moartea sa, mai întâi într-o ediţie nemţească, la Berlin în 1867, iar în Rusia abia în 1879.

Volumul *L'Eglise latine et le protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient*, publicat în limba franceză la Lausanne în 1872, de către editorul protestant B. Benda, cuprinde articole tipărite deja la Paris – *Quelques mots, par un chrétien orthodoxe, sur les communions occidentales, à l'occasion d'une brochure de M. Laurentie* (1853) – şi Leipzig (1855 şi 1858).

Articolul *Quelques mots par un chrétien orthodoxe...* reprezintă de fapt răspunsul lui Homiakov dat teologului romano-catolic Laurentine care relua într-o broşură acuzaţia de „cezaro-papism" la adresa Ortodoxiei precum şi cea de înclinaţie spre Protestantism.

Încredinţat fiind că Biserica este „revelare a adevărului dumnezeiesc pe pământ, hărăzită prin însăşi esenţa ei să fie patria comună a tuturor oamenilor", Homiakov consideră că ea „nu permite nici unuia dintre fiii săi să tacă în faţa unei calomnii care atacă şi denaturează dogmele sau principiile sale. Pământul şi materia ţin de domeniul statului, iar arma lui este sabia. Sufletul este singurul domeniu al Bisericii, iar cuvântul este singura sabie de care se poate servi [...]. A răspunde calomniilor al căror obiect este Biserica nu reprezintă doar un drept,

ci şi o datorie pentru toţi membrii săi. A tăcea este o crimă nu numai la adresa celor care au bucuria să îi aparţină, ci, încă şi mai mult, la adresa celor care ar putea să o aibă şi pe care false reprezentări pot să-i îndepărteze de adevăr. Orice creştin care aude că îi este atacată credinţa trebuie să o apere după priceperea sa, fără să aştepte o autorizaţie oarecare: căci Biserica nu are avocaţi oficiali"[9].

Aşadar, broşura lui Laurentine îndreptată împotriva Ortodoxiei îi dă lui Homiakov prilejul să analizeze cauza schismei occidentale. În studiul său, el ajunge la concluzia că principala cauză a schismei o reprezintă puţinătatea dragostei celor care s-au separat.

Homiakov vede în romano-catolicism o formă de protestantism deghizat, întrucât şi această confesiune nesocoteşte învăţătura Bisericii, modificând *Simbolul credinţei*. Despre catolicism mai spune, între altele, că a introdus în sanctuarul credinţei mecanismul unei bănci şi că papa este de fapt un „oracol involuntar" de vreme ce infailibilitatea acestuia nu depinde de sfinţenia sau de decăderea sa.

Deşi Homiakov consideră că nu există mai multe Biserici, întrucât Biserica este una, desigur cea Ortodoxă, totuşi el nu este un fanatic. Dimpotrivă, chiar

[9] A. S. Khomiakoff, *L'Eglise latine et le protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient*, B. Benda, Libraire – Éditeur, Lausanne & Vevey, 1872, p. 11-12.

afirmă că nu suntem noi în măsură să-i judecăm pe cei din afara Bisericii, pentru că o astfel de judecată ar pune limite bunătății lui Dumnezeu: „Legăturile tainice care unesc Biserica de pe pământ cu restul neamului omenesc nu ne-au fost descoperite; de aceea nu avem nici dreptul şi nici nu dorim să presupunem că toţi cei care rămân în afara Bisericii văzute vor fi condamnaţi cu asprime: o asemenea supoziţie ar contrazice Bunătatea lui Dumnezeu"[10].

Cu toate că are cuvinte grele la adresa confesiunilor apusene, este remarcabil faptul că tocmai cei pe care i-a criticat au considerat că scrierile sale merită să fie publicate, cee ce dovedeşte aprecierea de care s-a bucurat şi printre ei.

Editorii protestanţi care i-au publicat antologia de articole intitulată *L'Eglise latine et le Protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient* se justifică faţă de cititori într-o notă, pentru că au tipărit o carte care „se ridică în acelaşi timp contra protestantismului şi a Bisericii romane"[11].

În mod surprinzător, împotriva scrierilor sale s-au auzit mai degrabă voci cunoscute din Biserica rusă, precum cea a prinţului S. N. Trubeţkoi sau a lui Pavel Florensky. Însă, dincolo de aceste critici, eclesiologia lui Homiakov „rămâne întru totul fidelă fundamentelor

[10] N. O. Losski, *Op. cit.*, p. 33.
[11] *Ibid.*, p. 5.

tradiției patristice celei mai vechi" scrie părintele George Florovsky[12]. Familiaritatea sa cu scrierile patristice stă chezăşie pentru adevărul afirmațiilor sale cu privire la taina Bisericii. Însă autenticitatea eseurilor lui Homiakov pare să-şi aibă obârşia, înainte de toate, într-o experiență personală a cunoaşterii lui Dumnezeu. Pentru el, viața şi adevărul nu sunt decât una.

Cu prilejul evocării lui Homiakov la o sută de ani de la moartea sa, profesorul Nicolae Chițescu spunea că „întreaga Teologie, ortodoxă şi eterodoxă", îl priveşte ca pe „gânditorul ortodox cel mai original din ultimii o sută de ani"[13]; cu toate acestea, în teologia românească el este astăzi aproape uitat, deşi cei care fac teologie „încă mai seceră ceea ce a semănat el în câteva scrieri"[14].

Anul acesta se împlinesc două secole de la naşterea celui care a fost numit „părintele eclesiologiei ortodoxe"; publicând într-o nouă traducere românească tratatul său *Biserica este una*[15], o facem cu gândul de a omagia pe unul dintre cei mai prestigioşi fii ai Bisericii Ortodoxe, care a strălucit prin smerenie, trudă ascetică,

---

[12] G. Florovsky, *Op. cit.*, p. 273.

[13] N. Chițescu, *Op. cit.*, p. 26.

[14] *Ibid.*, p. 53.

[15] Profesorul N. Chițescu a publicat o traducere în urmă cu aproape 45 de ani, în « Mitropolia Moldovei şi Sucevei », 1960, nr. 9-12, p. 572-601. Această traducere este aproape uitată, fiind practic inaccesibilă pentru foarte multă lume.

rugăciune şi dăruire, până la măsura jertfei pentru semenii săi. Totodată, publicăm acest tratat de eclesiologie cu nădejdea că redescoperirea lui într-o epocă a confuziilor de tot felul, şi mai cu seamă a celor de natură eclesiologică, poate contribui la limpezirea unora dintre nedumeririle pe care creştinii ortodocşi de la începutul mileniului trei le au cu privire la taina şi la vocaţia Trupului mistic al lui Hristos.

Ţin să mulţumesc părintelui Ioan Bizău pentru ajutorul dat în vederea pregătirii textului pentru tipar.

Vasile Manea

Biserica este una

1

Unitatea Bisericii derivă, fără îndoială, din unitatea lui Dumnezeu, deoarece Biserica nu este o multitudine de persoane separate, ci unitatea Harului dumnezeiesc, ce dăinuieşte în multitudinea făpturilor raţionale, care se supun Harului. Harul este dat şi celor nesupuşi, care nu se folosesc de el (care îşi îngroapă talantul), dar ei sunt în afara Bisericii.

Unitatea Bisericii nu este una imaginară, alegorică, ci este adevărată şi substanţială, la fel ca unitatea numeroaselor organe în trupul omenesc viu.

Biserica este una, deşi există o împărţire aparentă a ei, pentru omul care încă mai trăieşte pe pământ.

Numai relativ la om se poate recunoaşte împărţirea Bisericii în cea văzută şi cea nevăzută, însă unitatea ei este reală şi absolută. Cei care trăiesc pe pământ, cei ce şi-au terminat călătoria pământească, cei care (precum îngerii) nu au fost creaţi pentru călătoria pământească, cei care încă nu şi-au început călătoria pe pământ (generaţia viitoare), toţi sunt uniţi într-o singură

Biserică, într-un Har dumnezeiesc; pentru că Dumnezeu cunoaşte şi făptura care încă n-a fost zidită şi aude rugăciunile şi ştie credinţa aceluia pe care încă nu l-a chemat din neant la fiinţă.

Biserica însă, Trupul lui Hristos, se manifestă şi se realizează în timp, neschimbând unitatea sa esenţială şi viaţa sa lăuntrică, harică. De aceea când se vorbeşte despre „Biserica văzută şi nevăzută", aceasta se spune numai relativ la om.

2

Biserica văzută, Biserica pământească, trăieşte într-o desăvârşită comuniune şi unitate cu tot trupul bisericesc, al cărui Cap este Hristos. Ea are pe Hristos Care locuieşte întru ea şi harul Duhului Sfânt, în toată plinătatea vieţii Lor, dar nu în plinătatea manifestării Lor, pentru că ea săvârşeşte şi împarte nu totul, ci numai cât voieşte Dumnezeu.

Pentru că Biserica pământească şi văzută nu este încă plenitudinea şi împlinirea întregii Biserici, pe care Dumnezeu a rânduit-o să se descopere în ziua Judecăţii de apoi a întregii creaţii, ea făptuieşte şi cunoaşte doar în limitele sale „nejudecând pe cei dinafară", după cuvintele Apostolului Pavel (*Epistola către Corinteni* 5, 12) şi nu face decât să-i recunoască separaţi pe cei care singuri se separă de ea, adică nemaiaparţinându-i. În ceea ce priveşte restul omenirii, adică cea străină de Biserică sau legată de ea cu legături pe care Dumnezeu

nu a dorit să i le descopere, o lasă pentru Judecata din ziua cea mare. Biserica pământească se judecă doar pe sine, după harul Duhului şi după libertatea dăruită ei prin Hristos, chemând şi restul lumii la unitate şi la înfierea dumnezeiască în Hristos; dar asupra acelora care nu aud chemarea ei nu pronunţă sentinţe, cunoscând porunca Domnului şi Mântuitorului său: nu-i este dat străinului „să judece sluga altuia" (*Romani* 14, 4).

3

De la facerea lumii, Biserica pământească a existat neîncetat pe pământ şi va exista până la împlinirea tuturor faptelor dumnezeieşti, după făgăduinţa dată ei de Însuşi Dumnezeu. Însuşirile ei sunt: sfinţenia interioară, care nu îngăduie nici un amestec de minciună, pentru că în ea trăieşte duhul adevărului; şi statornicia exterioară, pentru că neschimbat este şi Păzitorul şi Capul ei, adică Hristos.

Toate însuşirile Bisericii, atât cele interioare cât şi cele exterioare, se percep numai de către ea însăşi şi de către cei pe care Harul îi cheamă să fie mădularele ei. Dimpotrivă, pentru cei străini, pentru cei nechemaţi, ele sunt de neînţeles, pentru că schimbările exterioare ale unui rit le par acesora schimbări ale Duhului Însuşi, care este proslăvit în acel rit (de exemplu, trecerea de la Biserica Vechiului Testament la cea a Noului Testament; sau schimbarea ritului şi a rânduielilor bisericeşti din vremurile apostolice). Biserica şi membrii ei

cunosc, cu cunoştinţa interioară a credinţei, unitatea şi statornicia Duhului său, care este Duhul lui Dumnezeu. Dar cei din afară, cei care n-au fost chemaţi, văd şi cunosc schimbarea ritualului exterior printr-o cunoaştere exterioară, care nu atinge profunzimea, după cum însăşi statornicia lui Dumnezeu li se pare schimbătoare în schimbările din lucrarea Sa.

De aceea Biserica nu a fost şi nu a putut fi schimbătoare, întunecată sau căzută, căci atunci ea ar fi fost lipsită de Duhul adevărului. Nu ar fi putut exista o vreme cînd ea ar fi primit greşeala în sânul său, când mirenii, preoţii şi episcopii să se fi supus prescripţiilor şi învăţăturii care să fie în dezacord cu învăţătura şi duhul lui Hristos. Acela care spune că ar putea fi în ea o astfel de sărăcire a duhului lui Hristos nu cunoaşte Biserica şi îi este străin. Revolta personală împotriva unei învăţături false, cu păstrarea sau primirea altor învăţături false, nu este şi nu ar putea fi lucrarea Bisericii, căci în ea, prin esenţa ei, trebuiau să fie întotdeauna propovăduitori şi dascăli şi mucenici, mărturisind nu un adevăr parţial, amestecat cu minciuna, ci un adevăr întreg şi curat. Ceea ce cunoaşte Biserica nu este în parte adevăr şi în parte minciună, ci întregul adevăr, fără amestecul eroriilor.

Cel ce trăieşte în Biserică nu se supune vreunei învăţături false, nu primeşte tainele de la nici un învăţător al minciunii, ci cunoscându-l în rătăcire pe acela, nu urmează ritualurile lui false. Iar Biserica nu se înşeală pe sine însăşi, căci ea este adevăr; nu umblă cu

înşelăciuni şi nu e slabă din fire, căci este sfântă. Şi pentru că este statornică, Biserica nu recunoaşte ca fals ceea ce ea a recunoscut odată drept adevăr; anunţând printr-un sobor şi de comun acord că orice persoană, orice episcop sau patriarh[1] poate să se înşele în ce priveşte învăţătura; ea nu poate recunoaşte că o persoană particulară, episcop sau patriarh, ori urmaşii lor, nu pot greşi în învăţătură şi că ei sunt feriţi de rătăcire, printr-un har deosebit. Cu ce s-ar mai sfinţi pământul dacă Biserica şi-ar pierde sfinţenia ei? Şi unde ar fi adevărul, dacă hotărârea actuală, ar fi contrară celei de ieri? În Biserică, adică printre membrii ei, se nasc învăţături false, dar atunci membrii care s-au molipsit se despart, realizând o erezie sau o schismă, şi nu mai întinează sfinţenia Bisericii.

4

Biserica se numeşte *una*, *sfântă*, *sobornicească* (catolică şi universală), *apostolească*; pentru că ea singură este sfântă, pentru că ea aparţine întregii lumi, şi nu vreunei regiuni; pentru că prin ea se sfinţeşte întreaga omenire şi nu doar un singur popor sau o singură ţară; pentru că fiinţa ei constă în armonia şi unitatea duhului şi a vieţii tuturor membrilor săi, a celor care o recunosc, de pe tot pământul. Şi, în sfârşit, pentru că în scrierile şi învăţăturile Apostolilor este

[1] De pildă papa Honorius la sinodul al III-lea de la Constantinopol, în anul 680.

conținută toată plenitudinea credinței sale, a nădejdii și a iubirii sale.

De aici rezultă că atunci cînd o comunitate creștină este numită Biserică locală, de exemplu Biserica grecească, rusească sau siriacă, această denumire nu înseamnă nimic altceva decât adunarea membrilor Bisericii care locuiesc în acea țară (Grecia, Rusia, Siria, etc.) și nu implică presupunerea că o singură comunitate de creștini ar putea să exprime învățătură bisericească sau să dea Scripturii o explicație dogmatică, fără acordul celorlalte comunități; aceasta presupune și mai puțin că o comunitate sau un păstor oarecare pot să prescrie celorlalți tâlcuirea lor.

Harul credinței este inseparabil de sfințenia vieții; iar unei singure comunități sau unui singur păstor nu i se poate recunoaște calitatea de păstrător al întregii credințe, după cum nici un păstor, nici o comunitate nu se pot considera reprezentanți a toată sfințenia Bisericii. Cu toate acestea, orice comunitate creștină, fără să-și însușească dreptul de a interpreta dogmatic sau de a-i învăța pe alții, are tot dreptul să schimbe ritualurile sale, să introducă unele noi, dar fără să scandalizeze alte comunități, ci dimpotrivă, renunțând la propria sa părere și supunându-se părerii celorlalți, de teama ca nu cumva ceea ce unora le-ar părea nevinovat sau chiar de lăudat, să nu pară altora ca greșeală și pentru ca fratele să nu-l ducă pe frate în păcatul îndoielii și al dezbinării. Unitatea riturilor bisericești trebuie să fie pentru fiecare creștin cel mai prețios lucru, pentru că astfel se

descoperă în mod vizibil, chiar pentru cei neînvățați, unitatea Duhului şi a învățăturii; iar pentru cei inițiați, în aceasta se află izvorul bucuriei vii, al bucuriei creştine. Iubirea este cununa şi slava Bisericii.

5

Duhul Sfânt Care trăieşte în Biserică, Cel Care o conduce şi o face înțeleaptă, Se manifestă în ea sub diferite aspecte: în Scripturi, în Tradiție şi în lucrare; căci Biserica, aceea care împlineşte lucrarea lui Dumnezeu este aceeaşi Biserică păstrătoare a Tradiției şi totodată este aceea care a scris Scripturile. Nu vreo persoană oarecare, nici mulțimea persoanelor cuprinse în Biserică nu păstrează Tradiția şi nu scriu Scriptura, ci aceasta este lucrarea Duhul lui Dumnezeu trăind în comunitatea bisericească. De aceeea, să nu se caute în Scripturi temelia Tradiției, şi nici în Tradiție dovezi ale Scripturii, nici în fapte justificarea Scripturii şi a Tradiției; un astfel de lucru nu se poate şi nici nu trebuie făcut. Celor ce trăiesc în afara Bisericii le sunt de neînțeles Scriptura, Tradiția şi fapta. Dar celui ce trăieşte înlăuntrul Bisericii şi se împărtăşeşte din duhul Bisericii, unitatea lor este vădită prin Harul ce trăieşte în Biserică.

Oare fapta nu a fost înaintea Scripturii şi a Tradiției? Nu precede oare Tradiția Scripturii ? Nu I-au fost plăcute lui Dumnezeu faptele lui Noe, ale lui Avraam, ale patriarhilor şi ale reprezentanților Bisericii

Vechiului Testament? Şi nu existau oare tradiţii la strămoşii noştri, începând de la primul nostru părinte, Adam? Nu a dat oare Hristos libertate oamenilor şi învăţătură prin cuvântul rostit, înainte ca apostolii, prin scrierile lor, să mărturisească lucrarea mântuirii şi legea libertăţii? De aceea, între Tradiţie, faptă şi Scriptură nu sunt contradicţii, ci un deplin acord. Nu veţi înţelege Scriptura decât în măsura în care veţi păstra Tradiţia şi veţi împlini fapte după înţelepciunea care trăieşte întru voi. Dar înţelepciunea care există întru voi nu vă este dată vouă personal, ci membrilor Bisericii precum sunteţi; şi vă este dată în parte, fără a înlătura cu totul greşeala personală; Bisericii îi este dată în plenitudinea adevărului şi fără amestecul erorii. De aceea, nu judecaţi Biserica ci supuneţi-vă ei, pentru ca să nu se ia de la voi înţelepciunea.

Orice om care caută dovedirea adevărului Bisericii, chiar prin acest fapt, fie îşi arată îndoiala sa şi se exclude din sânul Bisericii, fie lasă să pară că se îndoieşte, păstrând în acelaşi timp nădejdea de a dovedi adevărul şi de a ajunge la el prin puterea minţii sale; dar puterile minţii nu ajung până la adevărul lui Dumnezeu şi neputinţa omenească se manifestă în neputinţa de a dovedi. A nu accepta decât Scriptura şi a întemeia Biserica doar pe ea, înseamnă în realitate a respinge Biserica şi a spera să o creezi din nou prin puterile tale proprii; primind numai Tradiţia şi fapta şi minimalizând importanţa Scripturii, aceasta înseamnă în realitate să respingi Biserica şi să te pretinzi judecătorul

Duhului Sfânt Care vorbeşte în Scriptură. Căci cunoaşterea creştinului nu este consecinţa raţiunii care caută, ci a credinţei, care este viaţă şi har. Scriptura este exterioară, Tradiţia este exterioară şi faptele sunt exterioare: ceea ce este interior în ele este Duhul dumnezeisc. Doar din Tradiţie ori din Scriptură sau numai din fapte, omul poate obţine numai cunoaşterea exterioară şi incompletă, care poate să conţină un adevăr în sine, căci pleacă de la adevăr, dar în acelaşi timp este fără îndoială falsă, pentru că nu este deplină. Credinciosul cunoaşte adevărul, necredinciosul nu-l cunoaşte, sau îl cunoaşte din exterior şi imperfect[2].

Biserica nu se dovedeşte nici prin Scriptură, nici prin Tradiţie, nici prin fapte, ci prin ea aduce mărturie Duhul Sfânt, Care trăieşte întru ea, şi Care este mărturisit în Scripturi. Biserica nu întreabă care dintre Scripturi este adevărată, sau care tradiţie este autentică, ori care sinod este valid, ce fapte sunt plăcute lui Dumnezeu, căci Iisus cunoaşte moştenirea Sa, iar Biserica, în care trăieşte El, cunoaşte printr-o cunoaştere interioară, şi nu poate să nu cunoască manifestările sale proprii. Ceea ce se numeşte Sfânta Scriptură este culegerea de cărţi ale Vechiului şi Noului

[2] Pentru aceasta poate să cunoască adevărul şi cel neluminat prin Har, cum sperăm şi noi să îl cunoaştem, dar această cunoaştere nu este nimic altceva decât o presupunere, mai mult sau mai puţin solidă, o părere, o convingere logică sau o cunoaştere exterioară, care nu are nimic comun cu cunoaşterea lăuntrică şi adevărată, cu credinţa care vede cele nevăzute. Şi numai Dumnezeu ştie dacă suntem credincioşi sau nu.

Testament pe care Biserica le recunoaşte că sunt ale sale. Dar nu există limite pentru Scripturi, deoarece orice scriere pe care Biserica o recunoaşte ca fiind a sa este scriere sfântă; aşa sunt, cu precădere, mărturisirile de credinţă ale sinoadelor, în special simbolul niceo-constantinopolitan. Astfel deci, până în vremurile noastre Sfânta Scriptură a continuat să se scrie şi se va mai scrie încă dacă va voi Dumnezeu. Dar nu a fost şi nu va fi niciodată în Biserică nici o contrazicere, nici în Scriptură, nici în Tradiţie, nici în fapte, căci în toate trei Hristos este unul şi neschimbat.

6

Fiecare acţiune a Bisericii, îndrumată de Duhul Sfânt, Duhul vieţii şi al adevărului, reuneşte toate darurile sale: credinţa, nădejdea şi dragostea, pentru că în Scriptură se manifestă nu doar credinţa singură, ci şi nădejdea Bisericii şi iubirea lui Dumnezeu; în fapta plăcută lui Dumnezeu se manifestă nu doar iubirea, dar şi credinţa şi nădejdea, şi harul; iar în Tradiţia vie a Bisericii, care aşteaptă de la Dumnezeu încununarea şi împlinirea în Hristos, se manifestă nu doar nădejdea singură, ci şi credinţa şi dragostea. Darurile Duhului Sfânt sunt unite într-o sfântă şi vie unitate; dar după cum fapta plăcută lui Dumnezeu aparţine mai mult iubirii, după cum o rugăciune plăcută lui Dumnezeu aparţine mai mult nădejdii, astfel şi mărturisirea plăcută lui Dumnezeu aparţine mai mult credinţei, iar mărturi-

sirea Bisericii se numeşte cu adevărat *Mărturisirea* sau *Simbolul Credinţei.*

De asemenea, trebuie înţeles că mărturisirea, rugăciunea şi faptele nu înseamnă nimic prin ele însele: ele sunt manifestări exterioare ale duhului lăuntric. De aceea, plăcut lui Dumnezeu nu este nici cel ce se roagă, nici cel care face fapte bune, nici cel care mărturiseşte ceea ce mărturiseşte Biserica, ci acela care făptuieşte şi mărturiseşte şi se roagă potrivit Duhul lui Hristos care trăieşte în el. Nu toţi oamenii au aceeaşi credinţă, aceeaşi nădejde sau aceeaşi dragoste; pentru că tu poţi iubi trupul, aşa cum poţi să nu nădăjduieşti şi să nu crezi decât în parte şi nu deplin; iar Biserica numeşte credinţă – credinţa ta, nădejde – nădejdea ta, dragoste – dragostea ta, pentru că tu le numeşti aşa şi ea nu se va certa cu tine pentru cuvinte; ea însă, la rândul său, numeşte credinţa, nădejdea şi dragostea daruri ale Duhului Sfânt şi ştie că ele sunt adevărate şi desăvârşite.

7

Sfânta Biserică îşi mărturiseşte credinţa prin toată viaţa sa: prin învăţătura care este insuflată de Duhul Sfânt, prin Sfintele Taine în care lucrează Duhul Sfânt, ca şi prin ritualurile în care El Însuşi lucrează. Iar mărturisirea de credinţă prin excelenţă este *Simbolul niceo-constantinopolitan.*

În *Simbolul niceo-constantinopolitan* se cuprinde mărturisirea învățăturii bisericești; dar ca să fie evident că nădejdea Bisericii nu este despărțită de învățătura ei, această nădejde este de asemenea mărturisită aici: se spune, într-adevăr, nu doar „cred", ci și „aștept" ceea ce va să fie.

Simbolul niceo-constantinopolitan, mărturisire deplină și desăvârșită a Bisericii, căreia ea nu va permite să i se adauge sau să i se excludă ceva, este următorul:

„Cred, întru Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute.

Și întru unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, care din Tatăl s-a născut mai înainte de toți vecii; Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iar nu făcut, Cel de o ființă cu Tatăl prin Care toate s-au făcut.

Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om;

Și S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pătimit și S-a îngropat.

Și a înviat a treia zi după Scripturi.

Și S-a suit la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui.

Și iarăși va să vie cu slavă să judece vii și morții a Cărui împărăție nu va avea sfârșit.

Şi întru Duhul Sfânt, Domnul de viaţă Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl şi cu Fiul este închinat şi mărit, Care a grăit prin Prooroci.

Şi întru una Sfântă, Sobornicească şi Apostolească Biserică;

Mărturisesc un botez spre iertarea păcatelor.

Aştept învierea morţilor;

Şi viaţa veacului ce va să fie. Amin"

Această mărturisire este de înţeles, la fel ca toată viaţa Duhului, numai pentru cel care crede şi care este membru al Bisericii. Ea conţine adevăruri tainice care nu sunt accesibile pentru o minte curioasă, fiind deschise numai lui Dumnezeu Însuşi şi acelora cărora Dumnezeu le descoperă, printr-o cunoaştere lăuntrică şi vie, nu una moartă şi exterioară. Ea conţine în sine taina existenţei lui Dumnezeu, nu numai în raport cu lucrarea Sa exterioară referitoare la facerea lumii, ci şi în ceea ce priveşte veşnica Sa existenţă lăuntrică.

De aceea, orgoliul minţii şi al unei dominări ilegal însuşite, în contradicţie cu hotărârea întregii Biserici (exprimată la sinodul din Efes), pretinsul drept de a adăuga *Simbolului niceo-constantinopolitan* explicaţii particulare şi un înţeles omenesc, reprezintă deja în sine un atentat la sfinţenia şi la inviolabilitatea Bisericii. Astfel, după cum orgoliul unor Biserici separate, care au îndrăznit să schimbe simbolul întregii Biserici fără acceptul celorlalţi fraţi ai lor, a fost insuflat nu de duhul iubirii ci a fost o fărădelege faţă de Dumnezeu şi faţă de

Sfânta Biserică, la fel şi înţelepciunea lor oarbă, ce nu putea înţelege taina lui Dumnezeu, a fost o alterare a credinţei, pentru că acolo unde a dispărut iubirea, nu se mai păstrează credinţa. De aceea adăugarea lui *filioque* conţine o pretinsă dogmă, necunoscută nimănui dintre scriitorii bisericeşti plăcuţi lui Dumnezeu, ori dintre urmaşii apostolilor sau episcopilor din primele veacuri ale Bisericii, o dogmă pe care Mântuitorul Hristos nu a exprimat-o.

Aşa cum Hristos a afirmat cu claritate, la fel de clar a mărturisit şi mărturiseşte Biserica faptul că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl: căci nu numai tainele exterioare, ci şi cele lăuntrice au fost descoperite sfintei Biserici prin Hristos şi prin duhul credinţei Sfinţilor Apostoli. Când Teodoret i-a numit hulitori pe toţi cei care au mărturisit purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl şi de la Fiul, Biserica, descoperind multele lui rătăciri, a aprobat în acest caz judecata lui printr-o tăcere semnificativă[3]. Biserica nu contestă că Duhul Sfânt este trimis nu doar de către Tatăl, ci şi de către Fiul; Biserica nu neagă că Duhul Sfânt Se împărtăşeşte tuturor făpturilor raţionale nu pornind doar de la Tatăl, ci şi prin Fiul; însă Biserica respinge afirmaţia că

[3] Când Biserica nu respinge explicit un autor, tăcerea sa este foarte semnificativă; dar această tăcere devine categorică atunci când Biserica nu respinge acuzaţia pronunţată împotriva unei învăţături, căci nerespingând acuzaţia, ea o aprobă cu toată puterea.

Duhul Sfânt îşi are începutul Său în sânul Dumnezeirii, nu numai de la Tatăl, ci şi de la Fiul.

Cel care a renunţat la duhul iubirii şi s-a lipsit de darurile Harului, nu mai poate avea o cunoaştere lăuntrică, adică nu poate avea credinţă, ci se limitează la cunoaşterea exterioară; de aceea el poate să cunoască numai cele din afară, nu şi tainele dumnezeieşti lăuntrice. Comunităţile creştine care s-au desprins din Sfânta Biserică, n-au mai putut mărturisi (pentru că n-au mai putut să înţeleagă cu duhul) purcederea Duhului Sfânt în sânul Dumnezeirii doar de la Tatăl; trebuiau să se mulţumească doar cu mărturisirea lucrării exterioare a Duhului în toate făpturile, lucrare săvârşită nu pornind doar de la Tatăl, ci şi prin Fiul. Ele au păstrat elementul exterior al Legii, dar au pierdul sensul lăuntric şi Harul lui Dumnezeu nu doar în mărturisirea de credinţă, ci şi în viaţa lor.

8

Mărturisind credinţa sa în Sfânta Treime, Biserica îşi mărturiseşte credinţa în sine, pentru că ea se recunoaşte drept instrument şi receptacul al Harului dumnezeiesc, şi totodată îşi recunoaşte faptele sale drept fapte dumnezeieşti, nu fapte ale unor persoane care o constituie în mod vizibil. În această mărturisire ea arată că şi cunoştinţele despre ceea ce este ea însăşi reprezintă un dar al harului, dat de sus şi accesibil numai credinţei, nu şi minţii.

Oare pentru ce aş fi avut nevoie să spun „cred" dacă eu ştiam? Credinţa nu este oare „dovedirea celor nevăzute" [*Evrei* 11, 1]? Dar Biserica văzută nu este pur şi simplu comunitatea văzută a creştinilor, ci este Duhul lui Dumnezeu şi harul Sfintelor Taine, care lucrează în această comunitate. De aceea Biserica văzută este vizibilă numai pentru cei credincioşi; căci pentru cel necredincios Sfânta Taină este doar un ritual, iar Biserica numai o societate. Credinciosul, deşi vede Biserica prin ochii trupului şi ai minţii numai în manifestările ei exterioare, o recunoaşte cu duhul în Sfintele Taine, în rugăciune şi în faptele plăcute lui Dumnezeu. De aceea el nu o confundă cu comunitatea celor care poartă numele de creştini, pentru că nu oricine spune „Doamne, Doamne" aparţine neamului ales şi urmaşilor lui Avraam (cf. *Matei* 7, 21). Prin credinţă, creştinul adevărat ştie că Biserica Una, Sfântă, Sobornicească şi Apostolească nu va pieri niciodată de pe faţa pământului, până la Judecata din urmă a tuturor făpturilor; el ştie că, pe pământ, ea rămâne invizibilă pentru ochii trupeşti şi duhului care nu are decât o înţelepciune trupească, nevăzută în lumea văzută a creştinilor – la fel cum în Biserica de dincolo de mormânt, ea rămâne văzută pentru ochii credinţei, dar nevăzută pentru ochii trupeşti. Creştinul ştie, prin credinţă, că Biserica pământească, deşi este nevăzută, îmbracă întotdeauna un chip văzut; că nu a fost, nu a putut să fie şi nu va fi o vreme în care Sfintele Taine să fie denaturate, sfinţenia să înceteze, învăţătura să se

altereze; şi că nu este creştin acela care nu poate spune unde se săvârşeau şi se săvârşesc Sfintele Taine, unde s-a păstrat şi se păstrează învăţătura, unde s-au înălţat şi se înalţă rugăciunile către tronul Harului, încă din timpurile apostolice. Sfânta Biserică mărturiseşte şi crede că niciodată oile nu au fost părăsite de către Păstorul dumnezeiesc şi că Biserica nu a putut să se înşele niciodată din lipsă de discernământ (pentru că în ea trăieşte înţelepciunea lui Dumnezeu), nici să se supună din slăbiciune învăţăturii false (pentru că în ea trăieşte puterea Duhului lui Dumnezeu).

Crezând în cuvântul făgăduinţei dumnezeieşti, care îi numeşte pe toţi cei ce urmează învăţăturile lui Hristos drept „prietenii" şi „fraţii" lui Hristos (cf. *Romani* 8, 17) şi prin El fii adoptivi ai lui Dumnezeu, Sfânta Biserică, mărturiseşte căile pe care lui Dumnezeu I-a plăcut să conducă omenirea căzută şi moartă spre refacerea unităţii în duhul harului şi al vieţii. De aceea, pomenindu-i pe proorocii care reprezintă perioada Vechiului Testament, ea mărturiseşte tainele prin care, în Biserica Noului Testament, Dumnezeu le trimite oamenilor harul Său, şi mărturiseşte cu precădere taina Botezului şi a iertării păcatelor, ca fiind cele ce conţin în ele principiul tuturor celorlalte, pentru că numai prin Botez intră omul în unitatea Bisericii care păstrează toate celelalte Sfinte Taine.

Mărturisind un singur Botez spre iertarea păcatelor, ca o Taină prescrisă de către Hristos Însuşi pentru intrarea în Biserica Noului Testament, Biserica nu-i

judecă deloc pe cei care nu au intrat în comuniune cu ea prin Botez, pentru că ea nu se cunoaşte şi nu se judecă decât pe sine. Doar Dumnezeu ştie învârtoşarea inimii şi slăbiciunile minţii şi tot El le judecă cu dreptate şi cu milă. Mulţi s-au mântuit şi au avut parte de moştenire, neprimind Taina Botezului cu apă, pentru că aceasta a fost instituită numai pentru Biserica Noului Testament. Cei care resping Botezul, resping Biserica întreagă şi pe Duhul Sfânt Care trăieşte în ea; dar ea n-a fost lăsată oamenilor din vechime, nici prescrisă Bisericii Vechiului Testament. Dacă cineva spune că tăierea împrejur era botezul Vechiului Testament, acela respinge Botezul pentru femei (căci pentru ele nu a existat circumcizie); şi ce va spune acela despre strămoşii Adam şi Avraam, care nu au primit pecetea circumciziei? Şi în orice caz, oare nu va recunoaşte că în afara Bisericii Noului Testament Botezul nu a fost obligatoriu? Dacă va spune că Hristos a primit Botezul pentru Biserica Vechiului Testament, atunci cine va pune hotar îndurării lui Dumnezeu, Care a luat asupra Sa păcatele lumii? Botezul este obligatoriu, pentru că numai el este uşa Bisericii Noului Testament şi numai prin Botez îşi dovedeşte omul acordul pentru lucrarea răscumpărătoare a Harului. De aceea el se izbăveşte numai prin Botez.

De altfel, noi ştim că mărturisind un singur Botez, ca început al tuturor Tainelor, nu le negăm pe celelalte; căci crezând în Biserică, noi recunoaştem împreună cu ea şapte Sfinte Taine: Botezul, Euharistia, Hirotonia,

Mirungerea, Cununia, Spovedania şi Sfântul Maslu. Sunt încă multe Sfinte Taine, căci fiecare faptă săvârşită din credinţă, nădejde şi dragoste, îi este insuflată omului prin Duhul lui Dumnezeu şi cheamă asupra lui Harul nevăzut al lui Dumnezeu. Dar cele şapte Taine nu sunt în realitate lucrarea unei singure persoane, demnă de favoarea Domnului, ci sunt lucrarea întregii Biserici, săvârşită printr-o singură persoană, chiar dacă această persoană este nevrednică.

Despre Taina Euharistiei, Sfânta Biserică ne învaţă că prin ea se săvârşeşte într-adevăr prefacerea pâinii şi a vinului în Trupul şi Sângele lui Hristos. Ea nu respinge totuşi cuvântul „transsubstanţiere", dar nici nu îi dă înţelesul material care îi este conferit de către învăţaţii din Biserica separată. Prefacerea pâinii şi a vinului în Trupul şi Sângele lui Hristos se săvârşeşte în Biserică şi pentru Biserică. Cel care primeşte cu credinţă Darurile sfinţite, care se închină înaintea lor şi se gândeşte la ele cu credinţă, acela primeşte într-adevăr Trupul şi Sângele lui Hristos. Cel care le primeşte cu nevrednicie, acela într-adevăr reneagă Trupul şi Sângele lui Hristos; oricum, Trupul şi Sângele lui Hristos sunt acelea care, în credinţă sau în necredinţă, sfinţesc sau osândesc. Dar această Taină se săvârşeşte în Biserică şi pentru Biserică, ea nefiind nici pentru lumea exterioară, nici pentru foc, nici pentru un animal iraţional, nici pentru stricăciune şi nici pentru omul care nu a auzit de legea lui Hristos. În Biserică (vorbim despre Biserica văzută), pentru cei aleşi şi cei respinşi,

Sfânta Euharistie nu este o simplă amintire a tainei mântuirii, nici prezența darurilor netrupești în pâine și vin, nici simpla percepere duhovnicească a Trupului și Sângelui lui Hristos, ci cu adevărat Trupul Său și Sângele Său. Hristos a binevoit să se unească cu credinciosul nu doar în duh, ci cu trupul și sângele, pentru ca unirea să fie deplină, adică nu doar duhovnicească ci și trupească. Tot așa sunt împotriva Bisericii și explicațiile fără sens despre raporturile Sfintelor Taine cu stihiile și creaturile iraționale (de vreme ce Sfânta Taină este întemeiată numai pentru Biserică) și orgoliul spiritual care disprețuiește trupul și sângele și respinge unirea trupească cu Hristos. Nu vom învia fără trup așa cum nici un duh, în afară de Dumnezeu, nu poate fi numit în întregime netrupesc. Cel ce disprețuiește trupul greșește prin orgoliul spiritului.

Despre taina Hirotoniei, Sfânta Biserică ne învață că prin ea se transmite Harul ce săvârșește Tainele, ca moștenire de la Apostoli și de la Hristos Însuși: nu ca și cum nici o Taină nu s-ar putea săvârși altfel decât prin Hirotonie (căci fiecare creștin poate, prin Botez, să deschidă ușa Bisericii, unui copil, unui evreu sau unui păgân), dar în sensul că Hirotonia conține în ea toată plinătatea Harului dăruit de către Hristos Bisericii Sale. Biserica însăși, împărtășind membrilor săi plinătatea darurilor duhovnicești, a hotărât, prin puterea libertății ce i-a fost dată de Dumnezeu, diferite trepte ale Hirotoniei. Altul este darul ce se dă preotului care

săvârşeşte toate Tainele, cu excepţia Hirotoniei, altul este cel conferit episcopului, care săvârşeşte. şi Hirotonia; iar mai presus decât darul dat episcopului nu este nimic. Sfânta Taină îi dă celui ce este hirotonit o însemnătate imensă: deşi este nevrednic, de acum înainte, în săvârşirea slujirii Tainelor, el lucrează nu de la sine, ci în numele întregii Biserici, adică de la Hristos, Care trăieşte în ea. Dacă ar înceta Hirotonia, ar înceta toate Tainele în afara Botezului, iar neamul omenesc ar pierde Harul; atunci Biserica însăşi ar mărturisi că a fost părăsită de către Hristos.

Despre Taina Mirungerii, Biserica învaţă că prin ea se transmit creştinului darurile Duhului Sfânt, care confirmă credinţa lui, şi sfinţenia lăuntrică. După voia Sfintei Biserici, această Taina se săvârşeşte nu numai de către episcop, dar şi de către preoţi, deşi Sfântul şi Marele Mir poate fi sfinţit numai de către episcop.

Despre Taina Cununiei, Sfânta Biserică învaţă că harul lui Dumnezeu, Care binecuvintează moştenirea generaţiilor în existenţa efemeră a neamului omenesc şi sfânta unire a soţului şi a soţiei pentru a forma familia, acest har este un dar sacramental care îi obligă pe cei ce îl primesc la iubire reciprocă şi sfinţenie duhovnicească, prin care tot ce este păcătos şi material se îmbracă în dreptate şi curăţie. De asemenea, Apostolii, mari dascăli ai Bisericii, recunosc taina Cununiei chiar şi între păgâni; căci interzicând concubinajul, ei confirmă cununia între păgâni şi creştini, zicând că

soţul se sfinţeşte prin soţia credincioasă, iar soţia prin soţul credincios (cf. 1 *Corinteni* 7, 14). Acest cuvânt apostolic nu înseamnă câtuşi de puţin că cel necredincios se mântuieşte prin unirea sa cu femeia credincioasă, ci că este sfinţită cununia: pentru că nu fiinţa umană se sfinţeşte, ci soţul şi soţia. Omul nu se izbăveşte prin alt om, dar soţul sau soţia se sfinţesc în raport cu însăşi cununia. Astfel, căsătoria nu este rea nici chiar la cei ce se închină la idoli; dar ei nu ştiu despre harul lui Dumnezeu dat lor. Însă Sfânta Biserică, prin slujitorii ei hirotoniţi, recunoaşte şi binecuvintează unirea soţului cu soţia, unire binecuvântată de Dumnezeu. De aceea căsătoria nu este un ritual, ci o Taină adevărată. Ea îşi atinge desăvârşirea în Sfânta Biserică, pentru că numai în Biserică se desăvârşeşte orice sfinţire.

Despre Taina Pocăinţei, Sfânta Biserică învaţă că fără ea duhul omului nu se poate curăţi de robia păcatelor şi de orgoliul păcătos; că nu poate omul să-şi ierte el însuşi păcatele (noi putem doar să ne osândim păcatele, nu să ne şi eliberăm de ele) şi că numai Biserica are puterea iertării, căci în ea trăieşte plinătatea Duhului lui Hristos. Noi ştim că primul care a intrat în Împărăţia cerurilor, după Mântuitorul, a intrat în sfinţenia lui Dumnezeu osândindu-se pe sine, adică prin Taina Pocăinţei; el a spus, într-adevăr: „noi primim cele cuvenie după faptele noastre" (*Luca* 23, 41), şi a primit dezlegarea (*Luca* 23, 43) de la Acela Care doar El poate dezlega şi dezleagă prin vocea Bisericii Sale.

Despre Taina Sfântului Maslu, Sfânta Biserică învaţă că prin ea se săvârşeşte binecuvântarea întregii lupte pe care o poartă omul pe pământ, şi a întregii căi străbătute de către acesta în credinţă şi smerenie; şi că prin Sfântul Maslu se exprimă chiar judecata dumnezeiască peste alcătuirea pământească a omului, tămăduindu-l când toate remediile curative nu mai au nici o putere, sau îngăduind morţii să distrugă trupul pământesc ce nu mai este de folos Bisericii pământeşti şi căilor tainice ale Domnului.

9

Biserica trăieşte, chiar pe pământ, nu o viaţă omenească, pământească, ci o viaţă dumnezeiască, plină de har. De aceea, nu doar fiecare din membrii ei, ci Biserica însăşi, în totalitatea sa, se numeşte în mod solemn „Sfântă". Descoperirea ei văzută constă în Sfintele Taine, însă viaţa ei interioară constă în darurile Sfântului Duh, în credinţă, nădejde şi dragoste. Asuprită şi prigonită de vrăjmaşi din afară, uneori agitată şi dezbinată de patimile fiilor săi, ea se păstrează neclintită şi neschimbată acolo unde se păstrează Tainele şi sfinţenia duhovnicească; nu se denaturează niciodată şi nu necesită reforme. Ea nu trăieşte sub legea robiei, ci sub legea libertăţii, nu recunoaşte nici o putere asupra sa, în afară de propria sa putere, nu primeşte judecata nimănui în afară de judecata credinţei (pentru că mintea nu o înţelege); şi îşi exprimă

dragostea, credința și nădejdea, în rugăciuni și ritualuri insuflate ei de Duhul adevărului și de harul lui Hristos. De aceea ritualurile ei, deși nu sunt imuabile (căci sunt create de duhul libertății și se pot schimba după cum judecă Biserica), niciodată și în nici un caz nu pot conține vreun amestec, nici chiar cel mai mic, de minciună ori învățături false. Iar ritualurile ei, atâta vreme cât sunt neschimbate, sunt obligatorii pentru membrii Bisericii, pentru că în săvârșirea lor se păstrează bucuria unității sfinte.

Unitatea exterioară este unitatea ce se manifestă în împărtășirea cu Sfintele Taine, în vreme ce unitatea interioară este unitatea Duhului. Mulți s-au izbăvit (de pildă unii mucenici) neîmpărtășindu-se cu nici una dintre Tainele Bisericii (nici chiar Botezul), dar nimeni nu se mântuiește fără să se împărtășească din sfințenia lăuntrică a Bisericii, din credința, nădejdea și dragostea ei; căci ceea ce mântuiește nu sunt faptele, ci credința (cf. *Romani* 3, 28 și *Galateni* 3, 24). Iar credința, cea adevărată și vie, nu este de două feluri, ci unică.

De aceea, cei care spun că nu credința singură mântuiește, ci că mai trebuie și fapte, sunt fără de minte, asemenea celor care spun că mântuiește doar credința, fără fapte; pentru că dacă nu sunt fapte, credința este moartă (cf. *Iacob* 2, 14); și dacă este moartă, ea nu este adevărată, deoarece în credința adevărată este Hristos, adevărul și viața (cf. *Ioan* 14, 6); iar dacă nu este adevărată, este mincinoasă, adică este știință exterioară. Dar minciuna poate oare izbăvi?

Dacă este adevărată, credința este vie, adică duce la fapte, iar dacă duce la fapte, ce fel de fapte mai trebuie?

Inspirat fiind de Dumnezeu, Apostolul spune: „Arată-mi credința ta fără fapte, și eu îți voi arăta, din faptele mele, credința mea (*Iacob* 2, 18)". Recunoaște el oare două credințe? Nu, însă evidențiază o laudă nechibzuită: „Tu crezi în Dumnezeu, dar și demonii cred și se cutremură" (*Iacob* 2, 19). Recunoaște el oare credința dracilor? Nu, dar dovedește minciuna aceluia care se laudă cu calitatea pe care și dracii o au. „După cum trupul fără suflet este mort, așa și credința fără fapte" (*Iacob* 2, 26). Oare compară el credința cu trupul și faptele cu duhul? Nu, pentru că o astfel de comparație nu ar fi dreaptă; dar înțelesul cuvintelor sale este clar. După cum trupul fără suflet nu este om și nu se poate numi om, ci cadavru, la fel și credința care nu creează fapte nu poate fi numită credință adevărată ci minciună, adică știință exterioară, fără roade și, deci, accesibilă până și demonilor.

Ceea ce este scris simplu trebuie citit simplu. De aceea, cei ce se bazează pe Apostolul Iacob pentru a dovedi ce este credința moartă și credința vie, de parcă ar fi două credințe, aceia nu au înțeles sensul cuvintelor apostolice; căci nu pentru ei, ci împotriva lor mărturisește Apostolul. Tot astfel, când marele Apostol al neamurilor spune: „Ce folos o credință fără iubire, chiar dacă ar putea muta și munții?" (cf. 1 *Corinteni* 13, 2), el nu afirmă posibilitatea unei asemenea credințe fără iubire; dar presupunând-o, o declară fără folos. Nu

cu duhul înţelepciunii lumeşti, care vorbeşte despre cuvinte, trebuie citită Sfânta Scriptură, ci cu duhul înţelepciunii dumnezeieşti, cu duhul simplităţii duhovniceşti. Definind credinţa, Apostolul spune: „ea este încredinţarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor celor nevăzute" (*Evrei* 11, 1); nu doar a celor aşteptate sau care trebuie să vină. Ori, dacă nădăjduim, atunci noi dorim; şi dacă dorim, atunci iubim, pentru că nu poţi dori aceea ce nu iubeşti. Oare dracii au şi ei nădejde? Iată de ce nu există decât o singură credinţă; şi când întrebăm: „Oare poate credinţa adevărată să izbăvească fără de fapte?", formulăm o întrebare fără judecată sau, mai bine zis, nu întrebăm nimic; căci credinţa adevărată este vie, ea săvârşeşte fapte: ea este credinţa în Hristos şi Hristos în credinţă.

Cei care au luat drept credinţă adevărată o credinţă moartă, adică falsă, sau ştiinţa exterioară, au ajuns în rătăcirea lor până acolo încât au creeat din această credinţă moartă, fără să-şi dea seama, o a opta Taină. Biserica are credinţă, dar o credinţă vie, pentru că ea este cea care deţine şi sfinţenia. Ce putem spune când un om simplu sau un episcop are credinţă? Are el şi sfinţenie? Nu, pentru că el poate fi cunoscut ca ucigaş şi desfrânat. Dar credinţa se află în el, chiar dacă este păcătos. Astfel, credinţa este în el a opta Taină şi ca orice Taină este acţiunea Bisericii asupra unei persoane, chiar dacă este o persoană nevrednică. Prin această Taină oare ce credinţă se află în el? Cea vie? Nu, pentru că el este un criminal; ci este credinţa moartă, adică o

cunoaştere exterioară, accesibilă chiar şi dracilor. Şi asta să fie a opta Taină? O astfel de abatere de la adevăr se condamnă prin ea însăşi[4].

Trebuie înţeles că ceea ce mântuieşte nu este nici credinţa, nici nădejdea şi nici iubirea (căci mântuieşte oare credinţa în raţiune, sau nădejdea în lume, sau dragostea pentru trup?), dar ceea ce mântuieşte este obiectul credinţei. Crezi în Hristos, şi astfel prin Hristos eşti mântuit în credinţă; crezi în Biserică, prin Biserică eşti mântuit; crezi în Tainele lui Hristos, prin ele te mântuieşti; căci Hristos Dumnezeul nostru este în Biserică şi în Sfintele Taine. Biserica Vechiului Testament a fost mântuită prin credinţa în Mântuitorul ce urma să vină. Avraam a fost mântuit prin acelaşi Hristos ca şi noi. El Îl avea pe Hristos în nădejde (cf. *Evrei* 11, 8-12), noi Îl avem întru bucurie. De aceea cel care doreşte să se boteze, se botează în nădejdea sa; cel care a primit Botezul are Botezul întru bucurie; pe amândoi îi mântuieşte una şi aceeaşi credinţă în Botez.

Dar vei spune: „dacă mântuieşte credinţa în Botez, de ce mai trebuie să te botezi?". Dar ce doreşti în realitate, dacă nu primeşti Botezul? Este vădit că acea credinţă care doreşte Botezul trebuie să se împlinească în primirea Botezului, care este bucuria ei. De aceea şi

[4] Într-adevăr, în credinţa moartă, infailibilitatea este în sine însăşi o eroare, aşa cum faptul că este muritoare se manifestă prin aceea că infailibilitatea este legată de obiecte ale naturii muritoare: locul de reşedinţă, ziduri moarte, succesiunea episcopală, tronul episcopal. Ori, noi ştim cine şedea pe scaunul lui Moise, în timpul Patimilor lui Hristos (cf. *Matei* 23, 3).

casa lui Corneliu a primit Duhul Sfânt, deşi nu primise încă Botezul (cf. *Fapte* 10), în timp ce famenul a fost umplut de acelaşi Duh Sfânt după ce s-a botezat (*Fapte* 8, 38; cf. 2, 38). Căci Dumnezeu poate să proslăvească taina Botezului înainte de Botez, la fel de bine ca şi după. Astfel dispare diferenţa între *opus operans* şi *opus operatum*. Ştim bine că mulţi nu au botezat copiii mici aşa cum mulţi nu le îngăduiau să se împărtăşească din Sfintele Taine, iar mulţi nu-i ungeau cu Sfântul Mir. Dar Sfânta Biserică înţelege altfel: ea îi botează, îi miruieşte şi-i primeşte la Cuminecare pe copiii mici. Şi dacă ea a stabilit astfel, nu este pentru a-i condamna pe copiii nebotezaţi, ai căror îngerii văd totdeauna faţa lui Dumnezeu (cf. *Matei* 18, 10); dar a rânduit aceasta datorită dragostei care trăieşte în ea, pentru ca primul gând al pruncului care începe să gândească să nu fie numai dorinţa de a primi, ci şi bucuria de a fi primit deja Sfintele Taine. Cunoşti tu oare bucuria copilului care, în mod evident, încă nu a început să gândească? Oare nu s-a bucurat de Hristos, Înaintemergătorul încă înainte de a se fi născut (*Luca* 1, 41)? Cei care au refuzat copiilor Botezul, Mirungerea şi împărtăşirea cu Sfintele Taine sunt aceia care, moştenind înţelepciunea oarbă a păgânismului orb, nu au înţeles înălţimea tainelor dumnezeieşti, ci au căutat în toate motive şi avantaje, supunând învăţătura Bisericii interpretării scolastice, şi care nu vor nici măcar să se roage dacă nu văd în rugăciune un scop imediat şi un câştig. Dar legea noastră nu este legea sclavilor sau a mercenarilor care

lucrează pentru plată, ci legea fiilor, o lege a dragostei în libertate.

Noi ştim că atunci cînd cineva cade, el cade singur, dar de mântuit nimeni nu se mântuieşte singur. Cel ce se mântuieşte se mântuieşte în Biserică, ca membru al ei, şi în unitate cu toţi ceilalţi membrii ai ei. Dacă cineva crede, el este în comuniunea credinţei; dacă iubeşte cineva, este în comuniunea iubirii; dacă se roagă, este în comuniunea rugăciunii. De aceea, nimeni nu se poate baza doar pe rugăciunea sa şi fiecare, rugându-se, cere mijlocirea întregii Biserici, nu pentru că s-ar îndoi de mijlocirea lui Hristos, singurul Mijlocitor (cf. 1 *Timotei* 2, 5), dar cu convingerea că întreaga Biserica se roagă totdeauna pentru toţi membrii săi. Se roagă pentru noi toţi îngerii şi apostolii şi mucenicii şi patriarhii şi, mai presus de toţi, Maica Domnului nostru, iar această unitate sfântă este viaţa adevărată a Bisericii. Dar dacă Biserica văzută şi nevăzută se roagă neîncetat, la ce bun să-i mai cerem să se roage? Oare nu cerem noi harul lui Dumnezeu Tatăl şi lui Hristos deşi Harul anticipează rugăciunea noastră? Dacă noi cerem Bisericii rugăciunile sale, este tocmai pentru că noi ştim că ea ajută şi pe cei care nu-i cer aceasta, dar celor care cer le dă incomparabil mai mult decât cer ei; pentru că în ea este plinătatea Duhul dumnezeiesc. Astfel proslăvim pe toţi cei pe care Domnul i-a proslăvit şi îi proslăveşte, căci cum putem spune că Hristos trăieşte în noi dacă nu ne asemănăm lui Hristos? De aceea îi proslăvim pe sfinţi şi pe îngeri

şi pe prooroci, dar mai mult decât pe toţi, pe Precurata Maica Domnului Iisus, nu pentru că am recunoaşte că a fost concepută fără de păcat sau desăvârşită (căci fără de păcat şi desăvârşit este doar Iisus Hristos); dar amintindu-ne că despre superioritatea ei de neînţeles faţă de toate creaturile lui Dumnezeu, aduce mărturie îngerul şi Elisabeta, şi mai ales Mântuitorul Însuşi, dăruindu-i ei în ascultare fiiască şi spre a o sluji, pe marele Apostol Ioan văzătorul (cf. *Ioan* 19, 26-27).

Aşa cum fiecare dintre noi cere rugăciunile tuturor, tot aşa, fiecare este dator tuturor cu rugăciunile sale, celor vii şi celor morţi, ba chiar celor încă nenăscuţi; pentru că atunci când ne rugăm (cum facem împreună cu toată Biserica) pentru ca lumea să vină la înţelepciunea lui Dumnezeu, ne rugăm nu numai pentru generaţia actuală, dar şi pentru acelea pe care Dumnezeu le va chema la viaţă. Ne rugăm pentru cei vii, pentru ca harul lui Dumnezeu să vină peste ei, şi pentru cei morţi, ca ei să fie vrednici de a vedea faţa lui Dumnezeu. Noi nu ştim nimic despre starea intermediară a sufletelor care nu sunt nici primite în Împărăţia lui Dumnezeu, nici condamnate la chinuri, căci despre o astfel de stare nu am primit învăţături de la apostoli sau de la Hristos. Nu recunoaştem purgatoriul, sau curăţirea sufletului prin suferinţă, din care ar putea fi răscumpăraţi prin faptele lor sau prin faptele altora, căci Biserica nu ştie nimic despre izbăvirea prin mijloace exterioare sau prin suferinţe, în afară de cele ale lui Hristos, nici despre negocieri cu

Dumnezeu, pentru a scăpa de suferinţă prin săvârşirea faptelor bune în locul lor.

Tot acest păgânism rămâne la moştenitorii înţelepciunii păgâne, la oamenii care se mândresc cu locul, numele şi regiunea lor, la cei care au instituit a opta Taină, aceea a credinţei moarte. Noi ne rugăm în Duhul iubirii, cunoscând că nimeni nu va fi mântuit decât prin rugăciunea întregii Biserici, în care trăieşte Hristos, ştiind şi nădăjduind că până la sfârşitul veacurilor, toţi membrii Bisericii, vii şi morţi, nu încetează să se desăvârşească prin rugăciune reciprocă. Mult deasupra noastră sunt sfinţii, proslăviţi de Dumnezeu, dar mai presus de toate este Sfânta Biserică ce îi cuprinde pe toţi sfinţii şi care se roagă pentru toţi, după cum se vede în Liturghia inspirată de Dumnezeu. În rugăciunile sale se aude şi rugăciunea noastră, oricât am fi de nevrednici pentru a ne numi fii ai Bisericii. Dacă închinându-ne şi slăvindu-i pe sfinţi, noi cerem lui Dumnezeu să-i proslăvească, nu putem cădea sub învinuirea de orgoliu, căci nouă, cărora ni s-a îngăduit să-L numim pe Dumnezeu Tată, ne este îngăduit şi să ne rugăm astfel: „Sfinţească-se numele Tău, vie Împărăţia Ta, facă-se voia Ta". Şi dacă ne este îngăduit să-L rugăm pe Dumnezeu să sfinţească numele Său, şi să împlinească voia Sa, cine ne va împiedica să-L rugăm să-i proslăvească pe sfinţii Săi şi să dăruiască pacea Sa aleşilor Săi? Noi nu ne rugăm pentru cei care nu au fost aleşi, după cum Hristos nu S-a rugat pentru

lumea întreagă, ci numai pentru aceia care i-au fost dați Lui de către Tatăl (*Ioan* 17).

Să nu spui: „ce rugăciune pot să fac eu pentru cel viu sau pentru cel mort, când rugăciunea mea nu este îndeajuns nici măcar pentru mine?" Căci dacă nu știi să te rogi, de ce te-ai ruga pentru tine? Dar în tine se roagă Duhul iubirii (cf. *Romani* 8, 26).

Nici nu spune: „La ce îi folosește altuia rugăciunea mea, dacă se roagă el singur și pentru el mijlocește Hristos Însuși?" Cînd te rogi, întru tine se roagă Duhul iubirii.

Nici nu spune că „Judecata lui Dumnezeu nu se mai poate schimba", căci rugăciunea ta este și ea pe căile Domnului și Dumnezeu a prevăzut-o. Dacă ești membru al Bisericii, atunci rugăciunea ta este necesară tuturor membrilor ei. Dacă va spune mâna că ei nu-i este necesar sângele din restul trupului și ea nu-i va da partea sa de sânge, mâna se va usca (cf. 1 *Corinteni* 12, 15). Așa și tu, ești necesar Bisericii atâta vreme cât ești în ea: dar dacă refuzi să fii în comununiune cu ea, te vei pierde singur și nu vei mai fi membru al ei. Biserica se roagă pentru toți, și noi toți ne rugăm împreună pentru toți; dar rugăciunea noastră trebuie să fie adevărată, ea trebuie să fie o expresie sinceră a iubirii și nu un rit verbal. Incapabili să-i iubim pe toți oamenii, ne rugăm doar pentru aceia pe care-i iubim și rugăciunea noastră nu este fățarnică; pentru că noi cerem lui Dumnezeu să-i putem iubi pe toți și să ne rugăm pentru toți, fără fățărnicie. Sângele Bisericii este o rugăciune reciprocă,

şi respiraţia ei este laudă dumnezeiască. Ne rugăm în duhul iubirii şi nu pentru vreun folos, în duhul libertăţii fiilor, nu al legii mercenarilor care cer plată. Cine întreabă: „Ce folos ai din rugăciune?" se recunoaşte pe sine rob. Rugăciunea adevărată este iubire adevărată.

Mai presus de orice este dragostea şi unitatea; iar dragostea se exprimă în mii de feluri: prin fapte, prin rugăciune şi prin cântare duhovnicească. Biserica binecuvintează toate aceste exprimări ale dragostei. Dacă tu nu poţi să-ţi exprimi iubirea ta pentru Dumnezeu prin cuvinte, însă o exprimi printr-o imagine văzută, adică prin icoană, oare te va osândi Biserica? Nu! Dar îl va osândi pe cel ce te osândeşte pe tine, căci el osândeşte iubirea ta. Ştim că şi fără icoană există mântuire, şi unii au fost mântuiţi astfel, dar dacă dragostea ta se lipseşte de icoană, te vei izbăvi şi fără icoană; dar dacă dragostea fratelui tău are nevoie de icoană, osândind iubirea fratelui tău, te osândeşti pe tine însuţi; şi dacă tu, creştin fiind, nu îndrăzneşti să asculţi fără evlavie rugăciunea sau o cântare duhovnicească a fratelui tău, cum îndrăzneşti să priveşti fără evlavie la icoana pe care a creat-o iubirea lui, şi nu arta sa? Domnul, cunoscând taina inimilor, a binevoit, nu o dată, să proslăvească rugăciunea sau psalmul. Îi vei interzice tu Lui să proslăvească rugăciunea adresată sfinţilor sau mormintele lor? Vei spune: „Vechiul Testament a oprit să fie făcut chipul lui Dumnezeu". Dar tu înţelegi oare mai bine decât Sfânta Biserică propriile ei cuvinte (adică Scriptura); oare nu înţelegi

că Vechiul Testament nu a interzis reprezentarea lui Dumnezeu (căci a îngăduit heruvimii şi şarpele de aramă şi scrierea Numelui dumnezeiesc), dar a interzis omului să-şi facă un Dumnezeu după asemănarea vreunui lucru de pe pământ sau din cer, vizibil sau chiar imaginar.

Dacă zugrăveşti o icoană pentru ca să-ţi amintească de Dumnezeu Cel nevăzut şi mai presus de orice închipuire, tu nu-ţi faci câtuşi de puţin un idol. Însă dacă ţi-L imaginezi pe Dumnezeu şi crezi că El seamănă cu ceea ce-ţi imaginezi tu, îţi faci idol. Acesta este sensul opreliştii din Vechiul Testament. Dar icoana (acest mod de a scrie în culori numele lui Dumnezeu) sau imaginea sfinţilor Săi, fiind făcută din iubire, nu este interzisă de Duhul adevărului. Să nu spui: „vor trece creştinii la idolatrie", căci Duhul lui Hristos, Care păzeşte Biserica, este mai înţelept decât înţelepciunea ta calculată. De aceea tu poţi fi mântuit chiar fără icoană, dar nu ai dreptul să respingi icoanele.

Biserica primeşte orice ritual care exprimă năzuinţa duhovnicească spre Dumnezeu, la fel cum primeşte rugăciunea şi icoana; dar mai presus de orice ritualuri ea recunoaşte Sfânta Liturghie, în care se exprimă toată plinătatea învăţăturilor şi a duhului ei, şi aceasta nu prin simboluri sau semne convenţionale, ci prin Cuvântul vieţii şi al adevărului, inspirat de sus. Numai acela care înţelege Sfânta Liturghie, înţelege Biserica. Mai presus de toate este unitatea Sfinţeniei şi a Iubirii.

10

Mărturisind că aşteaptă învierea morţilor şi Judecata de apoi asupra întregii omeniri, Sfânta Biserică recunoaşte că împlinirea tuturor membrilor ei se va realiza o dată cu însăşi împlinirea ei, şi că viaţa de apoi nu aparţine doar duhului, ci şi trupului duhovnicesc; pentru că numai Dumnezeu este duh cu desăvârşire netrupesc. De aceea ea respinge orgoliul acelora care propovăduiesc învăţătura despre inexistenţa trupului după moarte şi, în consecinţă, disprețuiesc trupul în care a înviat Hristos. Acest trup nu va fi trup de carne, ci va fi asemenea trupului îngerilor, după cum a spus însuşi Hristos, că noi vom fi asemenea îngerilor (cf. *Matei* 22, 30).

La Judecata de apoi se va descoperi în totalitatea sa îndreptarea noastră în Hristos; nu numai sfinţirea noastră ci şi îndreptarea, pentru că nimeni nu a fost sfinţit şi nu este sfinţit deplin, ci îi mai trebuie şi îndreptarea. Tot ce este bun este săvârşit în noi prin Hristos, fie în credinţă, fie în nădejde sau în iubire; noi nu facem decât să ne supunem lucrării Sale; dar nimeni nu se supune în întregime. De aceea mai trebuie şi îndreptarea prin Patimile şi sângele lui Hristos. Cine mai poate vorbi despre meritele sale proprii sau despre o rezervă de merite prisositoare şi de rugăciuni? Doar cei care mai trăiesc sub legea robiei. Tot ceea ce este bun, este împlinit în noi de către Hristos, noi însă nu ne vom supune niciodată în întregime, nici unul dintre noi,

nici chiar sfinții, cum a spus Mântuitorul Însuşi. Totul este lucrarea Harului, iar Harul se dă tuturor în mod gratuit, şi se dă tuturor, pentru ca nimeni să nu poată murmura ceva; dar nu se dă la toți în mod egal, ci potrivit preştiinței, după cum spune Apostolul (cf. *Efeseni* 3, 7; *Romani* 12, 3; 1 *Corinteni* 12, 11), nu pentru că am fi predestinați. Cel mai mic talant este dat de către Domnul aceluia în care Domnul a prevăzut neglijența, pentru ca respingerea unui dar mai mare să nu ducă la o mai mare condamnare. Nici înmulțirea talanților dăruiți nu o facem noi, ci ei sunt încredințați negustorilor, pentru ca nici aici să nu fie meritul nostru, ci numai neîmpotrivirea la Harul care îi face să rodească. Astfel dispare deosebirea dintre Harul „suficient" şi Harul „eficace". Totul este lucrarea harului. De te vei supune Lui, Domnul Se desăvârşeşte întru tine şi te desăvârşeşte pe tine. Dar nu te lăuda cu supunerea ta, pentru că şi supunerea vine din Har. Niciodată nu ne supunem în întregime; de aceea pe lângă sfințire, mai cerem şi îndreptare.

Totul se săvârşeşte în desfăşurarea Judecății de obşte, şi Duhul lui Dumnezeu, adică Duhul credinței, al nădejdii şi al dragostei, Se va descoperi în toată plinătatea Sa, şi toate darurile vor ajunge la deplina desăvârşire; însă mai mare decât toate este dragostea (cf. 1 *Corinteni* 13, 13). Totuşi, nu trebuie să gândim că nădejdea şi credința, aceste daruri de la Dumnezeu, vor pieri (căci ele sunt nedespărțite de dragoste), dar numai dragostea îşi va păstra numele, în vreme ce credința,

ajungând la desăvârşire, va fi o deplină cunoaştere lăuntrică; iar nădejdea va fi bucurie, pentru că noi ştim, chiar aici pe pământ, că nădejdea, cu cât este mai puternică, cu atât aduce mai multă bucurie.

11

Prin voinţa lui Dumnezeu, după căderea multor schisme şi a patriarhiei de la Roma, Sfânta Biserică s-a păstrat în eparhiile şi patriarhiile răsăritene, şi numai acele comunităţi pot să se recunoască pe deplin creştine, care păstrează unitatea cu patriarhiile răsăritene sau care intră în această unitate. Pentru că nu este decât un singur Dumnezeu şi o singură Biserică, şi nu este în ea nici o vrajbă şi nici o nepotrivire.

De aceea Biserica se numeşte „ortodoxă" sau „răsăriteană", sau „greco-rusă"; însă toate aceste denumiri nu sunt decât vremelnice. Nu trebuie să învinuim Biserica de orgoliu, pentru că se numeşte pe sine „Ortodoxă", pentru că ea însăşi se numeşte Sfântă. Când vor dispărea învăţăturile false, nu va mai fi necesară nici denumirea de Ortodoxă, pentru că nu va mai exista nici creştinism fals. Când Biserica se va răspândi în toată lumea, sau vor intra în ea toate popoarele, atunci vor dispărea toate denumirile locale, căci Biserica nu este legată de vreun loc, şi nu păstrează câtuşi de puţin moştenirea orgoliului păgân; dar ea se numeşte Una, Sfântă, Sobornicească şi Apostolească, ştiind că lumea întreagă îi aparţine şi că nici un loc nu

are o însemnătate aparte şi că nu poate sluji decât vremelnic la proslăvirea numelui lui Dumnezeu, după voinţa Sa necunoscută nouă.

Trad. Elena Derevici

Câteva cuvinte ale unui creştin ortodox despre confesiunile occidentale[1]

(fragment)

De la întemeierea sa de către Apostoli, Biserica a fost una. Această unitate, care cuprindea întreaga lume cunoscută, care unea insulele Britanice cu Spania, Egiptul şi Siria, nu a fost tulburată vreme îndelungată. Când apărea o erezie, lumea creştină îşi trimitea reprezentanţii, înalţii săi slujitori, la acele impunătoare adunări pe care le numim „sinoade", şi care, în ciuda tuturor dezordinilor şi uneori chiar a violenţelor ce le-au întunecat măreţia, ofereau prin buna înţelegere şi prin însemnătatea chestiunilor pe care le aveau de rezolvat, cel mai nobil spectacol din istoria omenirii. Întreaga Biserică accepta sau respingea deciziile acestor adunări, după cum le găsea conforme sau contrare credinţei şi tradiţiei sale, şi numea „ecumenice" acele sinoade pe care le recunoştea ca fiind expresia gândirii sale intime.

---

[1] Textul integral a fost publicat mai întâi la Paris în 1853, apoi în volumul *L'Eglise latine et le protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient*, Lausanne, 1872.

Autoritate temporară în probleme de disciplină, sinoadele deveneau mărturie irecuzabilă şi de neclintit în probleme de credinţă. Ele reprezentau vocea Bisericii. Ereziile nu distrugeau această unitate dumnezeiască. Ele erau rătăciri personale şi nu rupturi ale unor provincii sau dioceze. Acesta era rânduiala vieţii bisericeşti al cărui sens profund este de mai multe secole complet necunoscut în întregul Occident.

Să ne imaginăm un călător venit din Răsărit într-unul din oraşele Franţei sau ale Italiei la sfârşitul secolului VIII sau la începutul secolului IX. Având în minte ideea acestei străvechi unităţi, crezându-se în mijlocul fraţilor săi, intră într-o biserică pentru a sfinţi ziua a şaptea a săptămânii. Plin de linişte şi de dragoste, participă la dumnezeiasca slujbă. Aude acele minunate rugăciuni care i-au umplut inima de bucurie din fragedă copilărie. Aude cuvintele: „Să ne iubim unii pe alţii, ca într-un gând să mărturisim pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh". Ascultă. Şi iată că în biserică răsună Simbolul credinţei creştine şi universale, Simbol pentru care orice creştin trebuie să trăiască şi să ştie să moară! Ascultă... Este un simbol alterat, un simbol necunoscut. Este oare treaz sau are doar un vis urât?... Nu-i vină să creadă urechilor, se îndoieşte că a auzit bine. Întreabă, cere lămuriri. Crede că a intrat în adunarea unei secte respinse de Biserica locală. Din nefericire, nu! Ceea ce tocmai a ascultat este chiar vocea Bisericii locale. O întreagă dioceză patriarhală, şi cea mai mare dintre toate, o lume întreagă s-a rupt... Cuprins de tristeţe, călătorul se plânge; este

consolat. „Am adăugat un lucru atât de mărunt", i se spune, cum nu încetează latinii să repete. Dacă este puţin lucru, de ce l-aţi mai adăugat? „Este o problemă complet abstractă". De unde ştiţi că l-aţi înţeles? ... „Dar este tradiţia noastră locală". Cum şi-a putut găsi loc în Simbolul ecumenic, în ciuda unei decizii categorice a unui Sinod ecumenic ce a interzis orice modificare a Crezului? „Dar este o tradiţie generală în care am exprimat sensul, potrivit unei opinii locale". Noi nu cunoaştem această tradiţie. Şi, în orice caz, cum poate să intre o opinie locală în simbolul universal? Înţelegerea adevărurilor dumnezeieşti nu mai este un dar acordat întregii Biserici? Sau am meritat noi să fim excluşi din aceasta? Nu numai că nu v-aţi gândit să ne consultaţi, dar nici măcar nu aţi avut grijă să ne înştiinţaţi. Deci suntem noi oare complet decăzuţi? Şi totuşi, în urmă cu mai puţin de un secol, Răsăritul a produs pe cel mai mare poet creştin şi poate pe cel mai strălucit teolog, Sfântul Ioan Damaschin! Şi se mai numără printre noi: mărturisitori, martiri pentru credinţă, învăţaţi, filosofi plini de înţelepciunea creştinismului, asceţi a căror întreagă viaţă nu este decât o rugăciune! De ce ne respingeţi? ... Va fi spus el încă multe, bietul călător, dar ruptura era făcută. *Lumea romană a declarat implicit că Răsăritul nu mai era decât o grupare de insule în credinţă şi doctrină. Viaţa eclesială a încetat pentru una dintre jumătăţile Bisericii.*

Nu intru deloc în fondul problemei. Cei care cred în sfinţenia dogmei şi a duhului dumnezeiesc de frăţietate

lăsat apostolilor şi tuturor creştinilor de către Mântuitorul, să se întrebe dacă limpezimea minţii şi Harul ceresc, care doar El poate descoperi sensul profund al tainelor, se dobândeşte respingându-i şi disprețuindu-i pe fraţii nevinovaţi. În ce mă priveşte, vreau doar să arăt aici originea protestantismului.

Ar fi prea mare cinstea sau prea mare injuria adusă papalităţii dacă i s-ar atribui această revoluţie. Scaunul Romei, pătruns probabil de aceleaşi opinii ca şi Bisericile în fruntea cărora se afla, păstra mai puternic decât ele amintirea unităţii. A rezistat o vreme: a fost ameninţat de o schismă; a fost obsedat de instanţele puterii lumeşti. A cedat, poate mulţumit că se debarasează în fond de piedicile pe care i le puneau bisericile independente din Răsărit. Oricum va fi fost, revoluţia s-a înfăptuit de către întreaga lume romană şi nu doar de către papă. Ea a fost consfinţită printr-un sentiment de orgoliu local şi nu prin vreo credinţă în infailibilitatea episcopului Romei. Această credinţă urma să vină; papa Nicolae I spunea încă în scrisoarea adresată patriarhului Fotie că, în problemele de credinţă, ultimul dintre creştini avea o voce egală cu cea a primului episcop[2]. Urmările revoluţiei se făceau însă

[2] Celor care nu cunosc documentele acestui mare proces nu le rămâne decât să consulte *Viaţa lui Fotie*, scrisă de către iezuitul Jaeger. Lucrarea nu străluceşte prin bună credinţă, dar conţine documente importante. Şi aş mai adăuga o reflecţie: frumuseţea unei cauze nu are nimic de-a face cu moralitatea avocaţilor săi; iar conştiinţa papei sperjur nu este cu nimic mai bună decât a patriarhului uzurpator.

curând resimțite, şi Apusul se găsea angajat pe o cale nouă.

Opinia individuală sau locală, nu are importanță, care îşi aroga, în materie de dogmă, dreptul unei decizii independente în Biserica universală, constituia deja protestantism. Cea care dicta era libera analiză mai mult decât Tradiția vie a unității bazate pe iubirea împărtăşită. Catolicismul era deci protestant de la originile sale. Acest lucru va fi, sper, convingător pentru oamenii de bună credință; dar nădăjduiesc, de asemenea, că deducțiile ulterioare vor pune acest adevăr într-o lumină mult mai clară.

Dreptul de a decide problemele dogmatice era, dintr-o dată, deplasat: până atunci acesta consta în universalitatea Bisericii; el aparținea acum unei Biserici locale. Putea să se găsească în această Biserică locală fie în virtutea libertății de analiză, respingând tradiția vie, fie în virtutea unui monopol al Duhului dumnezeiesc acordat anumitor regiuni geografice. Primul principiu, admis de fapt, nu putea să fie încă de drept: vechea viață eclesială era prea aproape. Al doilea era prea vag şi prea lipsit de bun simț pentru a putea fi susținut. Acceptarea monopolului inspirației ca aparținând unui singur scaun, cel mai vechi din întregul Apus, care se bucura de cea mai mare cinstire în toată lumea, salva aparențele şi nu revolta atât de mult rațiunea omenească. Exista, ce e drept, amintirea apostaziei papei Liberius şi condam-

narea pronunțată împotriva papei Honorius[3] de un sinod ecumenic (care nu l-a considerat, se pare, drept infailibil); dar aceste fapte se ştergeau puțin câte puțin din memoria oamenilor iar noul principiu putea deveni dominant. El a şi devenit, iar protestantismul occidental se ascundea sub o autoritate exterioară, fapt pe care îl vedem repetându-se constant în istoria politică. Nu putea fi altfel, căci Duhul dumnezeiesc Se retrăsese, iar domnia logicii pur raționale sosise. Introducerea despotismului a stăvilit anarhia produsă de precedenta inovație a schismei bazate pe independența opiniei locale.

Nu atac dogma supremației papale; mă mulțumesc să dovedesc trecerea de la doctrina Bisericii către principiile Reformei prin catolicism, căci trecerea directă ar fi fost imposibilă.

Autoritatea papală, care a înlocuit infailibilitatea universală, era o autoritate întru totul exterioară. Creştinul nu mai era un membru al Bisericii, ci unul dintre subiecții acesteia. El nu mai era solidar cu deciziile ei. Nu mai formau împreună un întreg. Creştinul se afla în afara Bisericii chiar rămânând în sânul ei. Decăderea tuturor creştinilor nu influența asupra infailibilității papei; nici propria decădere a papei nu ar fi influențat-o mai mult. Papa era un oracol involuntar, o statuie de carne şi oase mânuită de

[3] La Sinodul VI ecumenic, Constantinopol, 680-681, în şedința XIII din 28 martie 681 [n. ed.].

resorturi invizibile. Pentru creştini, acest oracol intra în ordinea lucrurilor materiale, ale căror legi pot fi şi trebuiesc studiate doar de către raţiune, căci legătura interioară dintre om şi Biserică era ruptă. O lege cu totul exterioară şi, prin urmare, raţională, înlocuise legea morală şi vie, care doar ea era inatacabilă de raţionalism, deoarece îmbrăţişa nu doar mintea omenească, ci întreaga sa fiinţă[4].

Un stat pământesc înlocuise Biserica lui Hristos. Legea unică şi vie a unităţii în Dumnezeu a fost înlocuită de legi parţiale, marcate de utilitarism şi de raporturi juridice. Raţionalismul se dezvolta sub forma deciziilor autoritare; inventând purgatoriul spre a explica rugăciunea pentru morţi; stabilind între om şi Dumnezeu o balanţă de obligaţii şi merite; măsurând păcatele şi rugăciunile, greşelile şi actele de ispăşire; făcând reporturi de la un om asupra altuia; acceptând oficial schimburi de fapte numite „meritorii"; introducând, în sfârşit, în sanctuarul credinţei toate mecanismele unei bănci. În acest timp, Biserica-stat stabilea o limbă de stat: latina; apoi începea să judece lumea materială; apoi lua armele, trimiţând în campanie

[4] Unii pretind că infailibilitatea papală este un dar acordat Bisericii ca recompensă pentru unitatea sa morală. Dar cum să fie recompensa unei injurii aduse tuturor Bisericilor din Răsărit? Alţii spun că ea constă în acordul deciziilor papei cu întreaga Biserică adunată sau dispersată. Atunci cum poate fi acceptată o dogmă fără a fi măcar supusă sau comunicată unei jumătăţi din lumea creştină? Toate aceste subterfugii nu susţin nici măcar umbra unei cercetări serioase.

mai întâi milițiile dezordonate ale Cruciadelor, după aceea armatele permanente ale ordinelor cavalereşti şi, în final, când spada a fost smulsă din mâinile ei, trupele disciplinate ale iezuiților. Repet: nu fac critică! Încercând să descopăr originea raționalismului protestant, îl găsesc deghizat în forma raționalismului roman, şi sunt obligat să-i urmăresc desfăşurarea. Nu vorbesc despre nici un abuz şi mă menţin în planul principiilor. Biserica inspirată devenea un fapt exterior creştinilor; cu autoritatea unui oracol şi, ca să spunem aşa, materială: făcea din om sclavul său, chiar prin aceasta făcându-şi-l judecător.

„Biserica este autoritatea", a spus criticul unei opere remarcabile a lui M. Guizot, iar autorul citează aceste cuvinte confirmându-le, şi nici unul dintre ei nu se îndoieşte de fals şi blasfemie în aceste expresii ale lor. Bietul romano-catolic! bietul protestant! Nu: nici Dumnezeu, nici Hristos, nici Biserica Sa nu sunt autoritatea, căci autoritatea reprezintă ceva exterior. Hristos şi Biserica Sa sunt adevărul: sunt viața creştinului, viața sa lăuntrică; mai vii în el decât inima care îi bate în piept şi decât sângele care-i curge în vene: dar nu sunt viața sa decât în măsura în care acesta trăieşte viața universală a iubirii şi a unității, care este viața eclesială. Aceasta este orbirea tuturor sectelor occidentale, care nu au remarcat până acum cât de diferit este terenul pe care s-au plasat, față de cel pe care s-a aflat şi se va afla întotdeauna Biserica primară.

Romano-catolicii sunt, sub acest aspect, într-o mare eroare. Raţionalişti în întreaga lor credinţă, ei îi acuză pe ceilalţi de raţionalism; protestanţi de la originea schismei lor, ei acuză revolta arbitrară a fraţilor revoltaţi, iar acuzaţii n-au putut niciodată să le combată argumentele, aşa cum aveau tot dreptul; căci ei nu sunt în fond decât continuatorii doctrinei romane, căreia i-au schimbat doar aplicaţia. Autoritatea devenind o putere exterioară, cunoaşterea adevărului religios devenind independentă de viaţa religioasă, omul nemaifiind în comuniune cu celălalt decât prin legăturile unei subordonări comune, în loc să fie printr-un suflet comun; cea dintâi îndoială referitoare la legitimitatea puterii supreme a Romei distrugea această unitate. Infailibilitatea papală nu era bazată pe sfinţenia Bisericii universale; nici pe o pretenţie, fie şi greşită, a unei virtuţi superioare nu se baza Apusul pentru a-şi aroga dreptul de a altera sau (cum se pretinde) de a explica simbolul şi de a respinge opinia fraţilor din Răsărit ca fiind nedemnă de atenţie; ci pe o particularitate accidentală a succesiunii episcopale (ca şi cum nu toţi episcopii hirotoniţi de către Sfântul Petru erau în mod egal succesorii săi în orice loc ar fi fost). Niciodată Roma nu le-a spus oamenilor: „Doar cel care este cu totul sfânt poate să mă judece, însă acela va gândi ca mine." Nu; ea a rupt toate legăturile între cunoaştere şi desăvârşirea lăuntrică a duhului; ea a emancipat raţiunea, călcând-o, se pare, în picioare în acelaşi timp.

Iar raţiunea umană se ridica mândră de independenţa logică la care a ajuns şi indignată de piedicile arbitrare care i se puneau; iar protestantismul a apărut copil legitim al catolicismului prin originea sa, legitim în ciuda revoltei sale. Prin originea sa, el nu este o sectă a creştinismului primar, ci o schismă născută din credinţa romano-catolică, chiar dacă era în acelaşi timp şi un fel de reacţie a gândirii creştine împotriva erorilor care dominaseră timp de mai multe secole. Acesta este motivul pentru care protestantismul nu s-a putut extinde în afara lumii papale, şi aceasta este explicaţia faptului istoric de care am vorbit.

Ar fi uşor de demonstrat că amprenta romană a marcat cu caracterul său de neşters doctrinele reformate şi că acelaşi duh al raţionalismului utilitarist, care era cel al papalităţii, este de asemenea şi duhul Reformei. Concluziile sunt în mod constant diferite, însă premisele şi definiţiile pe care acestea le conţin implicit, rămân întotdeauna aceleaşi. Papalitatea spune: „Biserica s-a rugat întotdeauna pentru cei morţi; dar această rugăciune ar fi *inutilă* dacă nu ar exista o stare intermediară: *deci* purgatoriul există". Reforma răspunde: „Nu există nici urmă de purgatoriu în Sfintele Scripturi şi nici în Biserica primară: *deci* este *inutil* să te rogi pentru morţi şi eu nu mă voi ruga". Papalitatea spune: „Mijlocirea sfinţilor a fost invocată de către Biserică: *deci* ea este *utilă*: *deci* ea completează *meritele* rugăciunii şi ale ispăşirii". Reforma răspunde: „Ispăşirea prin sângele lui Hristos, acceptată prin credinţă în Botez

şi în rugăciune, este suficientă pentru răscumpărarea nu numai a omului, ci şi a tuturor lumilor posibile[5]: *deci* mijlocirea sfinţilor este *inutilă,* şi nu le vom mai adresa rugăciuni". Sfinţenia comuniunii sufletelor rămâne necunoscută celor doi adversari. Papalitatea spune: „Credinţa, după Sfântul Iacob, este insuficientă[6]: *deci* ea nu ne poate mântui, iar faptele sunt *utile* şi constituie un *merit.*" Protestantismul răspunde: „Doar credinţa poate mântui, după Sfântul Pavel, iar faptele nu constituie un merit: ele sunt *deci inutile*" etc., etc. În acest mod, lupta a continuat şi continuă de veacuri la limita silogismului, dar terenul pe care are loc această luptă rămâne acelaşi: este mereu cel al raţionalismului, şi nici unul dintre cei doi adversari nu poate alege alt teren. În sfârşit, nici diferenţa între Biserica „învăţătoare" şi Biserica „ascultătoare" nu a dispărut; ea există de fapt în Reformă, aşa cum există de drept în confesiunea papală; doar că savantul a înlocuit preotul [...]. Nu doresc să-i atac pe protestanţi mai mult decât pe romano-catolici. O

---

[5] Doar în Franţa religioasă se aduc aceste blasfemii involuntare: dovadă acel poem plictisitor (care a avut totuşi un oarecare succes), unde Hristos este răstignit din nou, pentru demoni. În rest, operele lui M. de Chateaubriand şi ale lui Lamartine abundă de exemple asemănătoare.

[6] Nu este necesar să demonstrăm aici faptul că Sfântul Iacob a fost greşit înţeles şi că, dacă el pare să împace credinţa şi cunoaşterea, este aşa nu pentru că le confundă, ci pentru că vrea să-i demonstreze cunoaşterii că nu are dreptul la un titlu pe care doar îl uzurpă şi ale cărui trăsături caracteristice nu le are.

dată ruptă legătura între logica minții şi duhul lăuntric, este evident că Luther şi Calvin nu au uzurpat nici un drept care să nu le fi fost dat implicit în doctrina romană. Scopul meu este doar acela de a defini caracterul pe care îl au cele două jumătăți ale lumii apusene în ochii Bisericii, şi de a oferi astfel cititorului mijlocul de a înțelege duhul Ortodoxiei.

Cred că am demonstrat suficient imposibilitatea protestantismului pentru noi. Nu putem avea nimic în comun cu Reforma, căci ne situăm pe un teren complet diferit; dar o explicație mai concretă va scoate şi mai bine lucrurile în evidență.

Duhul lui Dumnezeu Care vorbeşte în Sfintele Scripturi, Care învață şi luminează în Sfânta Tradiție a Bisericii universale, nu poate fi înțeles de către rațiune. El nu este accesibil decât plinătății duhului omenesc sub inspirația Harului dumnezeiesc. În ochii creştinului, a aborda credința şi tainele ei doar în lumina rațiunii este un act de îndrăzneală pe cât de extravagant pe atât de condamnabil. Lumina care vine din cer şi pătrunde întreg sufletul omului, este singura care poate să-l călăuzească, iar puterea pe care i-o dă Duhul Sfânt este singura care poate să-l poarte în acele orizonturi de nepătruns în care se manifestă Dumnezeirea. „Trebuie să fii profet pentru a înțelege un profet", spune Sfântul Grigorie Taumaturgul. Doar Divinitatea Îl poate înțelege pe Dumnezeu şi infinitul înțelepciunii Sale. Trebuie să-L ai pe Hristos trăind întru tine, pentru a te apropia de tronul slavei Sale fără a fi nimicit de măreția în fața

căreia duhurile cele mai curate se prosternează cu bucurie şi cutremur. Biserica sfântă şi nemuritoare, tabernacol viu al Sfântului Duh, purtând în sânul său pe Hristos, Domnul şi Mântuitorul său, unită cu El prin legături mai intime decât pot spune cuvintele omeneşti şi decât poate concepe spiritul omenesc, Biserica singură are dreptul şi puterea de a contempla măreţia cerească şi de a pătrunde tainele Sale. Spun aceasta despre Biserica întreagă, din care Biserica pământească formează o *parte* inseparabilă; căci ceea ce numim Biserică văzută şi Biserică nevăzută nu formează două Biserici, ci o singură Biserică sub două forme diferite. Plinătatea duhului eclesial nu este nici o fiinţă colectivă, nici o fiinţă abstractă: este Duhul lui Dumnezeu Care Se cunoaşte pe Sine Însuşi şi nu S-ar putea ignora. Biserica întreagă este aceea care a redactat Sfintele Scripturi; ea este aceea care le face să trăiască în Tradiţie: sau, mai degrabă, cele două manifestări ale aceluiaşi Duh nu sunt decât una; căci Scriptura este Tradiţia scrisă iar Tradiţia este Scriptura vie. Astfel este taina acestei măreţe unităţi, unde sfinţenia cea mai curată se alătură celei mai înalte înţelepciuni pentru a o face înţeleaptă, căci fără sfinţenie ar fi la fel de oarbă ca materia însăşi.

Oare protestantismul s-ar putea ridica pe acest teren? S-ar putea situa pe acest teren omul care se va considera judecător al Bisericii, declarând chiar prin aceasta pretenţiile sale la sfinţenie desăvârşită, ca şi la desăvârşirea minţii? Cred că un asemenea om ar fi cu greu binevenit într-o Biserică al cărei prim principiu

este acela că ignoranța, ca și păcatul, este apanajul oricărui individ, iar înțelepciunea nu aparține decât unității tuturor membrilor Bisericii, ca de altminteri sfințenia desăvârșită. Aceasta este doctrina Bisericii universale și ortodoxe, și îndrăznesc să spun că nu e deloc posibil să afli aici un principiu al raționalismului.

Dar unde se va găsi puterea pentru a păstra această doctrină atât de curată și de înaltă? Unde se vor găsi arme pentru a o apăra? Puterea se va afla în iubirea împărtășită, iar armele în comuniunea rugăciunii, din care Dumnezeu nu poate lipsi, de vreme ce chiar El le inspiră.

Unde va fi garanția împotriva erorii în viitor? Cel care dorește pentru duhul iubirii alte garanții decât credința și nădejdea, este deja un raționalist. Pentru el nu mai există Biserică posibilă, căci sufletul lui întreg este în îndoială.

Nu știu dacă am reușit să exprim aceste idei destul de clar pentru a-i face pe cititori să înțeleagă diferența care există între Biserică și toate confesiunile Apusului, în principiile lor fundamentale. Ea este atât de radicală încât cu greu se va găsi un punct asupra căruia acestea să fie de acord; cel mai adesea, asemănarea aparentă în expresiile și în formele exterioare nu face decât să indice un dezacord și mai mare în semnificația lor interioară. De asemenea, cea mai mare parte a problemelor dezbătute de atâtea secole în polemica religioasă din Europa, găsesc o soluție simplă în

Biserică, sau mai degrabă, nu pot avea existenţă reală în ochii ei. Astfel, plecând de la principiul că viaţa însăşi a lumii duhovniceşti nu este altceva decât dragostea şi comuniunea rugăciunii, ea se roagă pentru morţi, refuzând în acelaşi timp fabula raţionalistă a purgatoriului, şi cere mijlocirea sfinţilor, fără a le atribui meritele inventate de tendinţa utilitaristă; şi fără a avea nevoie de vreo altă mijlocire decât de aceea a Mijlocitorului dumnzeiesc. Astfel, plină de sentimentul unităţii sale vii, ea nici măcar nu poate înţelege întrebarea dacă mântuirea se află doar în credinţă, sau în credinţă şi în fapte; căci în ochii săi, viaţa şi adevărul nu sunt decât una, iar faptele nu sunt decât manifestarea credinţei, fără de care nu ar exista decât cunoaştere logică. Astfel, simţind unitatea sa profundă cu Duhul Sfânt, ea aduce mulţumire lui Dumnezeu, Care este binele unic; pentru tot ceea ce este bun, nu-şi atribuie niciodată nimic şi nu atribuie nimic omului, decât răul care se opune în el lucrării dumnezeieşti; căci omul trebuie să fie slab, pentru ca Dumnezeu să fie puternic în sufletul său. Ar fi prea mult să enumerăm mulţimea situaţiilor în care se manifestă această diferenţă totală şi până azi prea puţin cunoscută dintre duhul Bisericii şi cel al sectelor raţionaliste, sau mai degrabă acest lucru ar fi imposibil fără a trece în revistă toate dogmele, ritualurile sau morala care constituie creştinismul... Însă trebuie să semnalez cititorului un aspect frapant şi caracteristic pentru problema în discuţie. Am subliniat, cred, faptul că separaţia care există între Biserica

învățătoare şi Biserica ucenicilor (căci aşa ar trebui să numim secțiunea inferioară), admisă în principiu în catolicism, ca urmare a constituției pe care o are de stat religios şi a divizării sale în eclesiastici şi laici, continuă să existe în Reformă, ca o consecință a respingerii Tradiției legitime, ori ca şi consecință a uzurpării credinței de către ştiință. Este deci o trăsătură generală a comuniunii occidentale, în timp ce absența sa caracterizează cu deosebire Biserica ortodoxă.

Nu este o ipoteză ceea ce avansez; nu este nici măcar o deducție logică extrasă din toate celelalte principii ale Ortodoxiei, cu toate că am făcut aceasta şi am comunicat-o în scris cu mulți ani în urmă. Nu, este mult mai mult decât atât. Este un fapt dogmatic incontestabil. Patriarhii Răsăritului, reuniți în sinod cu episcopii lor, au declarat solemn în răspunsul lor la o enciclică a papei Pius al IX-lea, că infailibilitatea constă doar în universalitatea Bisericii unite prin iubire împărtăşită; şi că invariabilitatea dogmei ca şi forma ritualului sunt încredințate nu vreunei ierarhii, ci întregului popor bisericesc care este trupul lui Hristos[7]. Această declarație categorică a întregului cler din Răsărit, primită cu un respect plin de recunoştință frățească de către Biserica locală a Rusiei, a dobândit întreaga autoritate morală a unei mărturisiri ecumenice,

[7] „Apoi, la noi n-au putut niciodată nici patriarhii, nici sinoadele să introducă lucruri noi, pentru că apărătorul religiei este însuşi corpul Bisericii, adică Poporul însuşi" (*Enciclica patriarhilor ortodocşi*, trad. T. M. Popescu, Bucureşti, 1935, p. 132) [n. ed.].

şi acesta este cu siguranţă cel mai marcant fapt din istoria bisericească a ultimelor secole. Nu există Biserică învăţătoare în Biserica adevărată.

Să nu mai existe atunci învăţătură? Există, chiar mai multă decât în altă parte, deoarece limitele sale nu mai sunt restrânse. Orice cuvânt inspirat de un sentiment real de iubire creştină, de credinţă vie sau de speranţă, este o învăţătură; orice act care poartă pecetea Duhului lui Dumnezeu este o lecţie; orice viaţă creştină este un model şi un exemplu. Martirul murind pentru adevăr, judecătorul care face dreptate nu pentru oameni, ci pentru Dumnezeu Însuşi, lucrătorul a cărui muncă smerită este însoţită de o înălţare neîncetată a gândului înspre Creatorul său, mor sau trăiesc pentru a da o înaltă învăţătură fraţilor lor, iar atunci când va fi momentul potrivit, Duhul Sfânt va pune pe buzele lor cuvintele de înţelepciune pe care nu le vor găsi teologii şi savanţii. „Episcopul este în acelaşi timp dascălul şi ucenicul enoriaşilor săi," aşa cum a spus apostolul contemporan al insulelor Aleutine, episcopul Inokentie[8]. Fiecare om, oricât de sus ar fi plasat pe scara ierarhică, sau oricât de ascuns ar fi în obscuritatea celei mai umile situaţii, oferă şi primeşte rând pe rând învăţătură; căci Dumnezeu împarte darurile înţelepciunii Sale cui doreşte, fără a

[8] Inokentie Veniaminov (1797-1879), apostolul Siberiei de est şi al insulelor Aleutine, a săvârşit o impresionantă lucrare misionară printre eschimoşi şi în rândul altor triburi din regiunile arctice, precum şi în Japonia şi în Kamceatka. Biserica Rusă l-a canonizat în 6 octombrie 1977, ziua de pomenire liturgică fiind la 13 aprilie [n. ed.].

ține seama de funcții sau persoane. Nu doar cuvântul este cel care învață, ci viața în totalitatea ei. A nu admite altă învățătură decât pe aceea a cuvântului logic, iată raționalismul: și aceasta este mult mai evident în cazul papalității decât în cel al Reformei. Iată ce au declarat patriarhii; iată ce a confirmat Biserica. Această problemă a învățăturii ne trimite la cea a examenului; căci învățătura presupune examen și fără acesta nu este posibilă. Cred că am demonstrat îndeajuns că înțeleapta credință, care este un dar al Harului și în același timp un act de libertate, este însoțită întotdeauna și precedată de un examen într-o formă oarecare; iar catolicismul, care pare să-l condamne, îl admite la fel de mult ca și protestantismul, care îi declară legitimitatea; dar în același timp trebuie să atrag atenția că atunci când, rămânând în cadrul definițiilor general acceptate, am fost de acord cu dreptul de a examina datele pe care se bazează credința și sacramentele sale, nu am avut nici cea mai mică intenție de a justifica sensul pe care confesiunile occidentale îl dau cuvântului *examen*. Credința este urmarea unei Revelații acceptate ca atare; este credința într-un fapt nevăzut manifestat printr-un fapt vizibil: dar ea nu este o credință pur logică și rațională; este cu mult mai mult decât atât. Nu este doar un act al rațiunii, ci un act al tuturor puterilor minții, care este prinsă și stăpânită în profunzimile sale cele mai adânci de către adevărul viu al actului revelat. Ea nu este doar gândită sau simțită, ci gândită și simțită în același timp. Într-un cuvânt, ea nu este doar cunoaștere,

ci cunoaştere şi viaţă în acelaşi timp. Este evident că examenul, în probleme ce sunt legate de credinţă, împrumută caracterul acesteia, fiind cu totul diferit de examenul înţeles în mod obişnuit. Mai întâi, lumea care îi este subordonată nu mai este o lume exterioară omului, ci o lume din care omul, în totalitatea raţiunii şi a voinţei sale, este parte integrantă. Acest examen presupune date fundamentale, morale sau raţionale, de care sufletul n-ar putea să se îndoiască, iar el nu este, ca să spunem aşa, decât dezvoltarea inteligentă a acestor date; căci scepticismul (dacă ar putea să existe cu adevărat) ar exclude orice idee a unui examen serios, la fel cum exclude orice posibilitate de a crede. Cea mai măruntă dintre aceste date, acceptată de către un suflet întru totul curat, i le va da pe toate celelalte printr-o deducţie de neînvins, deşi probabil imperceptibilă. Pentru Biserica Ortodoxă, totalitatea lor îmbrăţişează întreg universul, împreună cu fenomenele vieţii umane şi cu tot Cuvântul dumnezeiesc, fie scris, fie exprimat prin *Tradiţia universală şi dogmatică*, şi niciuna dintre aceste date nu-i poate fi luată creştinului, decât în mod absurd (ca şi în cazul protestanţilor care trăiesc într-o tradiţie nelegitimă proprie, deoarece au Respins tradiţia legitimă); sau blasfemiator (aşa cum se întâmplă la catolici, care au retras laicilor Cuvântul scris, după cum le-au retras şi sângele Mântuitorului). Examenul în sine, prin multiplicitatea datelor ca şi prin scopul său, care este adevărul viu şi nu doar logic, presupune folosirea tuturor forţelor minţii în planul voinţei şi al raţiunii,

precum şi examenul profund al chiar acestor forţe. Trebuie, ca să spunem aşa, să nu luăm în considerare doar universul vizibil, ci şi puterea şi puritatea organului vederii. Punctul său de pornire este prin urmare cea mai smerită mărturisire a slăbiciunii sale; căci ar fi necesar nu doar un orgoliu satanic, ci şi o demenţă nemai-întâlnită, pentru ca omul să-şi atribuie atât perfecţiunea morală cât şi perfecţiunea raţiunii, deşi aceasta ar trebui să facă pentru a-şi atribui independenţa individuală, având în vedere că în acest sistem umbra păcatului implică deja posibilitatea greşelii sau mai degrabă inevitabilitatea sa atunci când omul îşi permite o încredere excesivă în propriile forţe sau în darurile Harului ce i-au fost acordate personal. Adevărul nu poate deci să existe decât acolo unde este sfinţenia fără pată, deci în totalitatea Bisericii universale, care este manifestarea Duhului Sfânt în omenire.

Aşa cum caracterul credinţei îl defineşte pe cel al examenului, la fel caracterul acestuia din urmă îl defineşte pe cel al învăţăturii. Toate puterile sufletului sunt iluminate de credinţă; toate o dobândesc prin examen, toate o primesc prin învăţătură. Învăţătura nu se adresează aşadar numai raţiunii şi nu acţionează prin raţiune, ci se adresează întregii minţi şi acţionează prin mulţimea puterilor ei, care constituie de altfel unitatea sa vie. Aşadar, nu prin Scriptură doar (cum procedează protestanţii, cărora le mulţumim totuşi din toată inima pentru multiplicarea exemplarelor Bibliei), nici prin comentariul oral sau simbolic (căruia nu îi ignorăm

necesitatea), nici prin predică, nici prin studiu teologic, nici prin acte de caritate, ci din toate aceste manifestări reunite provine învățătura. Cel căruia Dumnezeu i-a dăruit darul vorbirii învață prin cuvânt; cel căruia Dumnezeu nu i-a dat darul cuvântului învață prin viața sa. Martirii, care mor mărturisind că acceptă cu bucurie suferința şi moartea pentru adevărul lui Hristos, au fost cu adevărat mari învățători. Cel care spune fratelui său: „nu ştiu să te conving, dar să ne rugăm împreună!" şi îl converteşte prin ardoarea rugăciunii sale, este un puternic instrument de învățătură. Acela care, prin puterea credinței şi iubirii sale, vindecă un bolnav şi aduce prin aceasta lui Dumnezeu suflete rătăcite, este dascălul acestor noi ucenici. Cu siguranță, creştinismul are cuprinsă expresia sa logică în simboluri: dar această expresie logică nu este desprinsă de alte manifestări. El are, de asemenea, învățătura sa logică, pe care o numim *teologie*; dar aceasta nu este decât o ramură a întregii învățături. A o desprinde este o mare eroare; a o transforma într-o prerogativă este o nebunie; a o considera un dar ceresc, ataşat anumitor slujiri, este o erezie: înseamnă a întemeia Taina sau Sacramentul raționalismului.

Biserica nu recunoaşte altă Biserică învățătoare decât pe sine însăşi în totalitatea sa[9].

[9] Aceasta nu împiedică clerul să fie însărcinat cu slujirea cuvântului.

În acest mod, caracterul examenului face Biserica inaccesibilă spiritului protestant, iar caracterul învățăturii o face inabordabilă tendinței romane.

Cred că am spus destule pentru a dovedi că al doilea cap de acuzație îndreptat împotriva noastră de către M. Laurentie[10] şi de atâția alții, este la fel de lipsit de fundament ca şi primul; şi că protestantismul nici măcar nu s-a putut ivi din Biserică decât prin filiația schismei papale al cărei corolar este. Aceasta, aşa cum am afirmat deja, explică de ce protestantismul nu a putut ieşi din limitele lumii romane, care a creat terenul pe care doar ideea comuniunii reformate s-a putut naşte. Terenul pe care stă Biserica universală şi ortodoxă, Biserica primară sau, într-un cuvânt, Biserica, este complet diferit şi infinit mai înalt, cum sper că vor accepta cititorii, cu toate prejudecățile existente şi cu toată slăbiciunea condeiului care expune aici duhul doctrinei bisericeşti.

Există totuşi o obiecție care îmi poate fi adusă şi care va părea că porneşte chiar din cuvintele mele. Ar putea să mi se spună că în filiația protestantismului prin catolicism, am arătat că terenul raționalist al Reformei a fost creat de schisma romană, şi că această schismă era deja protestantă de la origine (pentru că înlocuia credința universală cu opinia diecezană), rezultând că

[10] A doua acuzație adusă Ortodoxiei de către M. Laurentie în broşura care l-a determinat pe Homiakov să scrie acest eseu, este că ar manifesta o anume tendință către protestantism [n. ed.].

protestantismul s-ar fi putut naşte din Biserică, cu toate că pretind a demonstra contrariul. Răspunsul meu va fi suficient, sper, pentru a justifica cele spuse. Schisma romană era deja protestantă: dar duhul Bisericii era încă atât de puternic chiar în Apus şi atât de puternic opus spiritului reformei ulterioare, încât catolicismul a fost obligat să-şi ascundă caracterul în ochii creştinilor şi în propriii săi ochi şi totodată să acopere anarhia raţionalistă pe care o introdusese sub masca unui despotism guvernamental în materie de credinţă. Acest răspuns care înlătură dificultatea este coroborat cu o altă consideraţie. Dacă protestantismul sau principiul său a putut apărea în sânul Bisericii, nu este mai puţin adevărat că aceasta nu se mai poate întâmpla.

Mulţime de erezii au tulburat lumea creştină de la începuturile sale. Apostolii încă nu şi-au terminat lucrarea lor pământească şi eroarea i-a sedus deja pe mulţi dintre ucenicii lor. Mai târziu, fiecare secol a sporit numărul ereziilor precum sabelianismul, montanismul şi atâtea altele. În sfârşit, nestorianismul, eutihianismul cu diferitele lor ramificaţii şi în special arianismul (care, aşa cum ştim, a fost cauza ocazională a schismei romane) au răpit Bisericii o mulţime dintre credincioşii săi. Puteau aceste erezii să renască? Nu. Dogma pe care ele o atacau, deşi era cuprinsă implicit în Tradiţia bisericească, nu primise încă o definiţie complet clară, iar eroarea era posibilă datorită slăbiciunii credinţei individuale. Prin voinţa lui Dumnezeu, prin harul Cuvântului Său veşnic şi prin

inspirația Duhului adevărului și vieții, dogma a fost definită în sinoade, iar eroarea a devenit în acest mod imposibilă chiar și pentru credința individuală. Necredința era posibilă, dar arianismul nu mai era posibil. Apăreau astfel alte erezii. Acestea erau erori în cadrul dogmei revelate fie referitoare la natura profundă a lui Dumnezeu, fie la raporturile Sale cu natura umană, care falsificau doctrina tradițională în timp ce pretindeau a-i rămâne credincioase. Erau erori mai mult sau mai puțin grave, dar erori individuale care nu atacau dogma universalității bisericești și doreau să dovedească adevărul lor prin consimțământul tuturor creștinilor. Catolicismul, înlocuind unitatea credinței universale cu independența opiniei individuale sau diecezane (căci acceptarea infailibilității papale nu a venit decât mult mai târziu, așa cum am arătat) a fost prima erezie împotriva dogmei naturii Bisericii sau a credinței în sine. Reforma nu a fost decât o continuare a acestei erezii într-o exprimare diferită.

Aceasta este definiția tuturor sectelor Occidentului, și o dată definită, eroarea doctrinei lor nu mai este posibilă pentru membrii Bisericii.

Înseamnă oare că aceștia se află la adăpost de toate ereziile? Nicidecum: ar însemna să spunem că se află la adăpost de toate păcatele. O asemenea perfecțiune nu aparține decât comunității vii a Bisericii și nu poate fi dată niciunuia din membrii săi, individual. Care este într-adevăr omul care ar putea fi sigur că nu a dat niciodată o interpretare eronată fie Cuvântului scris, fie

Tradiției vii, care sunt expresia Duhului dumnezeiesc în Biserică? Doar acela ar avea drept la o asemenea infailibilitate care s-ar putea numi instrumentul viu al Duhului dumnezeiesc. Rezultă de aici că în materie de credință eroarea este posibilă pentru creştinul ortodox? Nu, căci creştinul prin credința sa universală reduce propria sa credință *referitoare la problemele care n-au putut fi încă definite clar* la statutul de opinie personală (sau de opinie locală, dacă este comună unei întregi dioceze). Totuşi această eroare de opinie, deşi fără pericol pentru Biserică, pentru creştin nu înseamnă că el este lipsit de responsabilitate. Ea este semnul şi consecința unei greşeli sau a unei slăbiciuni morale care îl face, până la un anumit punct, nevrednic pe om de lumina cerească, şi care nu poate fi ştearsă, aidoma oricărui păcat, decât prin mila dumnezeiască. Credința creştinului trebuie să fie la fel de plină de teamă ca şi de bucurie şi recunoştință. Să se roage! Să ceară lumina care-i lipseşte! Şi să nu îndrăznească să se liniştească nici ca reformatul care spune: „Aş! Mă înşel probabil, dar am intenții bune, iar Dumnezeu va ține cont de aceasta, ca şi de slăbiciunea mea," şi nici asemenea catolicului care spune: „Aş, probabil că mă înşel dar ce importanță are? Papa ştie adevărul pentru mine, iar eu mă supun dinainte deciziei sale." O legendă al cărei adevăr este îndoielnic poate în ce priveşte faptul dar este neîndoielnic în ce priveşte principiul, exprimă această credință a Bisericii. Un pustnic, a cărui viață exemplară era luminată de darurile Harului dumnezeiesc,

împărtăşea eroarea, destul de comună a timpurilor sale, de a crede că regele Salemului nu era o prefigurare, ci o manifestare a Regelui păcii adevărate, a Mântuitorului omenirii. Sfântul episcop al diocezei în care se afla, l-a invitat la o consfătuire şi, fără a deschide discuţia, i-a propus să petreacă noaptea în rugăciuni. A doua zi l-a întrebat dacă persistă în opinia sa. Pustnicul a răspuns: „Am greşit: Dumnezeu să-mi ierte păcatul!" El a înţeles clar pentru că s-a rugat cu smerenie. Creştinul trebuie deci să creadă cu cutremur; căci greşeala sa nu este niciodată nevinovată: repet însă, ea este fără pericol pentru Biserică.

Răspunzând astfel acuzaţiilor aduse împotriva Ortodoxiei de către M. Laurentie şi de către mulţi alţi scriitori de aceeaşi credinţă cu el, şi arătând, atât cât am putut, diferenţa ce există între caracterul Bisericii şi cel al confesiunilor occidentale (atât catolicismul cât şi Reforma), al căror raţionalism este o erezie împotriva dogmei universalităţii şi a sfinţeniei Bisericii, cred că trebuie totodată să arăt până la un punct lumina sub care ne apar raporturile cu aceste confesiuni, raporturile lor reciproce cât şi starea lor actuală.

Cum Reforma nu este decât o continuare şi o dezvoltare a doctrinei Bisericii Romei, trebuie să discut mai întâi despre raporturile noastre cu aceasta din urmă. Este posibilă o reapropiere? Răspunsul nu poate fi decât negativ. Adevărul nu admite compromis.

Trad. Lucia Mureşan

Prof. N. Chițescu

Gândirea religioasă a lui Homiakov[1]

Unii gânditori religioşi ruşi au arătat că experienţa personală poate cuprinde, preţui şi exprima bogăţiile duhovniceşti ale Bisericii; după ei, experienţa religioasă e unicul mijloc adecvat al cunoaşterii dogmelor, fiindcă e cu putinţă să te faci catolic sau protestant cu ajutorul cărţilor – în propriu-ţi cabinet –, dar ca să te faci ortodox e cu trebuinţă să te scufunzi în însăşi fiinţa ortodoxiei, adică să trăieşti ortodox, şi altă cale nu există. Ei aparţin aceluiaşi curent ca şi Homiakov, curent valorificat de la începutul veacului al XVIII-lea, pe linia Teofan Procopovici – Platon – Filaret, etc. opusă scolasticismului. De aceea la Homiakov nu vom afla un sistem de Dogmatică, ci o serie de probleme, pe care i le-au impus pe de o parte împrejurările, care i-au prilejuit publicarea studiilor amintite, iar pe de altă parte propriile-i meditaţii, pe care le-a selecţionat potrivit înclinărilor şi preocupărilor sale. Cadrul acestor preocupări este foarte larg, cuprinzând întregul tărâm religios exegetico-dogmatic, istoric, apologetico-pole-

[1] Textul integral al profesorului N. Chițescu, din care publicăm aici un fragment, a apărut în revista «Ortodoxia» 1/ 61, sub titlul *Opera teologică a lui A. S. Homiakov (la un veac de la moartea lui).*

mic, accentuând, repetând, o parte a domeniului său; totul, însă, are un centru constant: Biserica.

1. Autor al unei *Istorii universale*, la care se poate spune că a lucrat toată viața, el vede, din punct de vedere religios, două mișcări spirituale dominante: iranianismul și cușitismul.[2] Pe cea dintâi o caracterizează voința, o însuflețește iubirea și ea urmărește desăvârșirea lăuntrică a credincioșilor. Pe cea de-a doua o caracterizează necesitatea, omul fiind condus de legi externe lui și mai ales de înclinări utilitar-materialiste. Cea dintâi se realizează în plinătatea Descoperirii dumnezeiești, păstrată de Biserica ortodoxă; cea de a doua, de cele două confesiuni apusene.[3]

---

[2] El le numește *iranianism* și *cusitism*. Aceste nume sunt geografice și arată locurile unde au luat naștere principiile de mai sus. Iranul, prefacerea din «Ariana», este ținutul arienilor sau indo-europenilor, «cuprins între povârnișurile Himalaiei și întinderile mărginite de Indus pe de o parte, iar de alta povârnișurile lanțurilor Ararat, Taurus și Eufrat». Cuș este denumirea biblică a Etiopiei, luată după fiul cel mai mare al lui Ham, din cartea *Facerii*. Ideea de «cușitism» se pare că e luată după criticul rus Coliupanov, din Studiile lui Diodor din Sicilia asupra miturilor egiptene și asupra legăturilor cu Grecia și Siria. Acesta credea că civilizația egiptenilor e de origine etiopiană, de unde s-a întins în Egipt și apoi în Asia Mică și de aici spre centrul Asiei, până în India. Este evident că Homiakov prin această sistematizare voia să personifice două tipuri de religie, dacă nu de civilizație.

[3] Pentru partea aceasta vezi A. S. Homiakov, *Opere*, vol. V. p. 217 șu; un bun rezumat se găsește la A. Gratieux, *A. S. Khomiakov et le mouvement slavofile*, vol II, *Les doctrines* (Paris 1939), pp. 68-73, și la Pr. Ioan S. Romanides, *Eclesiologia ortodoxă după Alexis Homiakov* (1804-1860), trad. Al. A. Botey, în rev. „Mitropolia Olteniei", mai-iunie 1958, pp. 332-334.

2. Homiakov axează gândirea sa religioasă pe credința Bisericii ortodoxe; gândirea sa este organic cuprinsă în curentul promovat de prietenii și contemporanii săi, Ivan Kireevski, G. F. Samarin și Ciadaiev.[4] Temelia ei religioasă au pus-o profesorii Academiilor teologice de la Petersburg și Kiev, Vasilie Karpov, traducătorul lui Platon și Avsanev; Ivan Kireevski o cunoscuse prin profesorii de la Academia Teologică din Moscova și mai ales de la Golubinski. După el, un credincios ortodox, care a aflat împlinirea ființei sale pe calea contemplării duhovnicești, mai înainte, acolo va căuta și adevărata gândire despre Dumnezeu. Gândirea lui Homiakov se dovedește a nu fi străină de filozofia germană (pe filiera Iacobi-Hegel-Schopenhauer) și de cea a tradiționaliștilor francezi (de Bonald, Lamennais și Desmoulin), având, însă, masivul fond predominant al cugetării patristice. Concepția sa, nedesăvârșit expusă, din pricina morții timpurii, este o concepție spiritualistă, ca a tuturor credincioșilor creștini; ea se poate reconstitui pe temeiul studiului publicat „cu prilejul cercetării fragmentelor filozofice, aflate în hârtiile lui Ivan Kireevski" și pe temeiul celor două „Scrisori despre filozofie către Iuri F. Samarin".

Dar primirea adevărurilor religioase nu se poate face numai pe temeiul cunoașterii raționale. Acest lucru s-a săvârșit în Biserica Romano-Catolică și s-a continuat în cea Protestantă. Ele au lepădat duhul iubirii și s-au rupt de Biserică, plinătatea iubirii dumnezeiești, numai

[4] Pentru partea aceasta vezi E. von Rudolff, *Russische Philosophie*, col. „Jedermanns Bucherei" (Breslau, 1925). cap. III, „Die Westler und die Slawophilen", pp. 26-34.

pe temeiul unor învățături proprii, deci datorită raționalismului, căruia s-au supus pe rând, amândouă.[5] Făcând deosebirea între credința ca o cunoaștere pe temelii exterioare, care nu atinge inima (pe care francezii au denumit-o „croyance") și cea care preface sufletul credinciosului, (pe care francezii o numesc „foi"), Homiakov scrie în tratatul despre Biserică, amintit, că cel ce s-a lepădat de Duhul iubirii și s-a lipsit de darurile Harului, nu poate avea cunoașterea lăuntrică, adică a credinței (adevărate), ci se mărginește la cunoașterea din afară. Această cunoaștere privește numai lumea din afară, fenomenală și nu tainele adânci ale lui Dumnezeu. Credința adevărată este cunoaștere și trăire, adică punerea în lucrare a tuturor funcțiunilor sufletești, deci participarea întregii personalități a credinciosului la cunoașterea tainelor dumnezeiești, participarea la trăirea în Duh a întregii Biserici. Ereziile sunt ruperea din comunitatea de iubire, ridicarea părerilor personale mai presus de mărturisirea întregii Biserici; de acest păcat s-au făcut vinovate și Biserica Romano-Catolică și cea Protestantă. Biserica mărturisește credința adevărată prin învățătura, prin Tainele și slujbele ei bisericești și prin viața creștinească și numai cel ce trăiește în ea mărturisește adevărata credință. Felul nostru de vorbire despre adevărurile dumnezeiești le învăluie în analogii și simboluri, care ne duc la

[5] Vezi un rezumat bun în introducerea la *Socineniia Alekseia Stepanovicia Homiakova* cit. supra. pp. 8, 24 și 18, dezvoltat de A. Vedernicov, în articolul *Ideia Tercvi v socineniiah A. S. Homiakova K. 150-letiiu so dnia rojdeniia.* (Ideea de Biserică în operele lui A.S. Homiakov la 150 de ani de la nașterea lui), din „Jurnal Moskovskoi Patriarhii", nr. 7, 1954, pp. 50-53.

contemplarea lumii dumnezeieşti şi la trăirea vieţii dumnezeieşti, viaţa Duhului.

3. Viaţa Duhului lui Dumnezeu este iubire; prin iubirea cea insuflată de El putem participa la viaţa Lui şi-L putem cunoaşte. Cu aceasta intrăm, precum scrie un recent exponent al învăţăturilor lui Homiakov,[6] în inima concepţiei şi propovăduirii acestuia, şi care este în centrul propovăduirii Mântuitorului şi a Sfinţilor Apostoli. Într-adevăr, numai cel ce a cunoscut „lăţimea şi lungimea şi adâncimea iubirii lui Hristos" (*Efeseni* III, 18-19) se poate plini cu desăvârşirea dumnezeiască; căci „cum poate să iubească pe Dumnezeu, pe care nu-L vede, cel ce nu iubeşte pe semenul său pe care-l vede ?" (I *Ioan*, IV, 20). Aşa a zis Mântuitorul: „După aceasta vă vor cunoaşte că sunteţi ucenicii Mei, dacă veţi avea dragoste între voi" (*Ioan*, XIII, 25). Pe temeiul acestei experienţe apostolice învaţă şi Homiakov că solidaritatea în iubire şi slobozenie duhovnicească este condiţia cunoaşterii tainelor lui Dumnezeu (potrivit cuvântului din *Sfânta Evanghelie după Ioan*, VIII, 31-32).

Din această învăţătură se dezvoltă întreaga concepţie a lui Homiakov despre Biserică, deoarece el este adânc convins că, prin iubirea insuflată de sus, suntem una cu ceilalţi credincioşi, suntem o parte din comunitatea care e Biserica. După tratatul despre Biserică, amintit, acest organism nu se dovedeşte pe sine cu nimic, nici cu Scriptura nici cu Predania, nici cu fapta, ci singur se dovedeşte ca atare (ca şi Duhul lui Dumnezeu însuşi, care trăieşte în Biserică şi se

[6] Vezi studiul introductiv la *Aleksei Homiakov Izbrannie Socineniia*, cit. supra. pp. 19, mai ales 24.

mărturiseşte pe sine), iar credinciosul crede în ea. În această mărturisire ea arată că şi cunoştinţa despre existenţa ei e un dar al Harului dat de sus. Viaţa harică se mărturiseşte pe sine, căci cel ce o înviorează şi o transfigurează este Duhul Sfânt ...

Pe aceste înălţimi speculative duhovniceşti, Biserica este descrisă numai în fiinţa ei duhovnicească. Este superioritatea şi, în acelaşi timp, scăzământul concepţiei lui Homiakov asupra fiinţei Bisericii. El o vede ca mireasa cea nepătată a lui Hristos, ca Trupul Său tainic, şi nu face nici un pogorământ când vorbeşte despre ea; nu vede decât dumnezeiescul din ea. Şi dacă există o apropiere de concepţia protestantă, aceasta este strict aparentă; căci pe când în această din urmă concepţie, eterodoxă, se admite numai Biserica sfinţilor, din pricina nedemnităţii unora dintre cei ce o compun, ierarhie şi mireni, în meditaţiile sale eclesiologice Homiakov, dimpotrivă, accentuează manifestarea Duhului, care se mărturiseşte pe sine în Biserică. E ceea ce face specificul Bisericii ca organism în care lucrează Duhul Sfânt. Teologia romano-catolică a văzut în această învăţătură o greşeală, din pricină că organizatoricul, omenescul şi ierarhia ar lipsi cu desăvârşire. Noi avem motive să credem că în concepţia lui Homiakov, vizibilul este presupus, deci nu este afirmat în chip deosebit şi el accentuează, metaforic, ceea ce face specificul Bisericii, adică dumnezeiescul din ea.

În această perspectivă – spiritualizată până la refuz – Biserica e privită aproape numai prin prisma divinului din ea; omenescul este prea neglijat. Această atitudine a lui Homiakov, a fost mult discutată până azi. În consecinţă, se poate spune, cum face Homiakov, că Biserica

nu e autoritate. „Biserica e autoritate" a zis Guizot, scrie el şi adaugă îndată: „Sărman roman! sărman protestant! Nu! Biserica nu e autoritate, după cum Dumnezeu nu e autoritate, după cum Hristos nu e autoritate, fiindcă autoritatea e ceva exterior pentru noi! Nu e autoritate, spun eu, ci viaţă creştină, viaţă lăuntrică !"[7]

Biserica, în concepţia lui Homiakov, ca şi în deobşte a teologilor pravoslavnici de după el, nu e o instituţie, ci viaţa nouă a Duhului, care însufleţeşte Trupul Tainic al Domnului.[8] Homiakov exprimă exclusiv ceea ce ar trebui numai să accentueze despre Biserică, ca organism dumnezeiesc: viaţa Duhului arătată în oameni. Iar criteriul adevărului religios devine, în această concepţie, mărturia Duhului în sufletul credinciosului, unit în iubire cu fraţii săi. Biserica este înfăţişată aici ca o unitate de nenumărate membre, încorporate unele cu altele prin iubire şi formând Trupul lui Hristos, însufleţit de Duhul Sfânt. Deci nu este o convieţuire a unor supuşi, sub o conducere autoritară, ca în Romano-Catolicism, ci o unitate de viaţă nouă, primită de la Iisus Hristos – viaţă duhovnicească în libertate lăuntrică, prefacerea harismatică a fiinţei, iubirea reciprocă, smerită şi slujitoare şi împărtăşirea cu fraţii. Concepţia aceasta, zice cu dreptate un romano-catolic,[9] nu face din Biserică o realitate pur duhovnicească şi nevăzută, căci unitatea aceasta, lăuntrică, este plinătate şi, de la sine, năzuieşte să se arate în afară. E adevărat că aici nu se vorbeşte de

[7] Vezi A. Homiakov, *Opere complete*, II, 54.

[8] Idem, *ibidem*, II, 192; apud U. S. Arseniev, op. cit. p. 28.

[9] M. J. Congar, *Chretiens desunis: principes d'un „oecumenisme" catholique* (Paris, 1937), pp. 261-266.

o unitate socială, ci de o unitate în iubire, care exprimă o realitate duhovnicească şi morală: Biserica este o comuniune de credinţă, nădejde şi iubire şi o unitate de viaţă, arătată prin rugăciune, Taine, slujbe bisericeşti. Este unitatea de viaţă dumnezeiască, care se dezvăluie în viaţa făpturilor, icoană a Împărăţiei cerurilor, care nu e din lumea aceasta.

Această definiţie a Bisericii va da celebrului mic tratat de Eclesiologie a lui Homiakov numele de „Ţerkov odna". Acolo el va arăta greşeala fundamentală, păcatul originar, al Eclesiologiei romano-catolice, care compartimentează, despărţind mai multe straturi ale Bisericii, ierarhia de o parte, credincioşii de altă parte şi deasupra tuturor, Papa. E vorba de o concepţie juridică exterioară, utilitară, care fragmentează adevărata viaţă dumnezeiască, de nedespărţit, fiindcă este una şi arătată în iubirea reciprocă. Viaţa aceasta este afirmarea libertăţii duhovniceşti, în iubirea care biruie egoismul: „Să ne iubim unii pe alţii ca într-un gând să mărturisim pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh....".

Pe aceste culmi se pare că Homiakov ar trece peste dreptul de a învăţa al ierarhiei bisericeşti. Într-adevăr funcţiile ierarhice nu sunt concepute de la el ca fiind „principiile organizatorice ale Bisericii-societate", ci ca nişte organe ale unui corp, care transmit viaţa dumnezeiască ce ţâşneşte din Cel ce face să vieze atât ierarhia cât şi simpli credincioşi. Pe aceste culmi, Biserica e văzută nu ca fiind „pe cale" ci ca având în sine viaţa nouă a Domnului cel proslăvit şi bucuria pascală, cu care prăznuieşte moartea şi Învierea Domnului. Iar ierarhia bisericească n-are autoritatea

juridică şi exterioară faţă de nişte supuşi, ci, concepută ca organul unui Trup, este arătată ca o putere în Biserică şi cu Biserica, nu ca o stăpânire mai presus de Biserică. Altfel, ar fi izolată de simplii credincioşi. Pe aceste culmi nu contează locul pe care-l ocupi, ci vrednicia personală cu care-l cinsteşti; nu contează treapta pe care te-ai suit, ci nimbul de sfinţenie pe care-l porţi. Ajuns aici, Homiakov citează cuvântul vestitului episcop Inochentie: Episcopul e în acelaşi timp învăţătorul şi ucenicul credincioşilor săi – document nepieritor al conştiinţei creştine şi al smereniei ierarhice. Astfel, Biserica e văzută exclusiv sub aspectul ei de Trup Tainic al Domnului, iar învăţătura este socotită ca descoperită întregii Biserici.

Biserica este infailibilă în totalitatea ei, ierarhie şi mireni. Sfintele Sinoade ecumenice, recunoscute de ea ca fiind ale ei şi având prerogativele, care au decurs din hirotonie, sunt glasul ei, Homiakov le numeşte „Mărturia Bisericii".[10] Teologii romano-catolici au văzut în această atitudine o repudiere a autorităţii dogmatice a Sinoadelor ecumenice. Nu există, însă, nici un text în scrierile lui Homiakov, din care să reiese această atitudine negativă şi destructivă. Dimpotrivă, integrarea Sinoadelor în organismul duhovnicesc al Bisericii înseamnă o adâncire a rostului şi locului lor providenţial pentru ea şi nu o micşorare a lor.

Din punct de vedere dogmatic se impune evident şi o declaraţie explicativă, care să afirme că, atunci când ierarhia, ale cărei prerogative sunt de drept divin – şi

[10] Congar crede că termenul „mărturie" cu care Homiakov exprimă lucrarea sinodală ar avea o semnificaţie mai mică decât „autoritatea dogmatică". Ori e vorba de două valori de ordin diferit.

printre acestea este şi aceea de a definii învăţătura în sinod –, defineşte învăţătura Bisericii, este în Biserică şi este a Bisericii, căci infailibilitatea nu este personală, nici a unei categorii de membri, ci a tuturor, în împărtăşirea iubirii cu întreg Trupul însufleţit de Duhul Domnului. Ea defineşte învăţătura Bisericii, deci, prerogativele acestea sunt numai ale ei, date ei prin Harul hirotoniei. Iar când le defineşte, adevărurile sunt cunoscute Bisericii întregi, prin credinţa comună, a clericilor şi credincioşilor. Prin urmare, ele nu pot constitui o surpriză pentru cei care trăiesc înăuntrul Bisericii, aşa cum s-a întâmplat cu cele hotărâte de unele sinoade unioniste, dintre care cel de la Florenţa este tipic, şi pe care Biserica le-a repudiat. În acest sens aminteşte Homiakov un pasaj din „Răspunsul Patriarhilor răsăriteni" la enciclica lui Pius al IX-lea: „la noi n-au putut niciodată nici sinoadele, nici Patriarhii, să introducă lucruri noi"[11] vorbind despre ale credinţei.

S-a amintit, în legătură cu concepţia aceasta a lui Homiakov despre Biserică, faptul că referatul favorabil pentru tipărirea lucrărilor teologice prezentat Sfântului Sinod rus de Mitropolitul Nectarie al Harcovului, în 1879, afirma că „ceea ce nu e limpede, ci e neprecis în cele folosite de autor în expunerea sa, se explică prin aceea că el n-a avut o învăţătură specială, teologică".[12]

Ce aduce această greutate de înţelegere? E faptul, voit de Homiakov, de a înţelege mai presus de orice, că Biserica este un organism divin cu o viaţă dumneze-

---

[11] Răspunsul Patriarhilor răsăriteni la Enciclica Papei Pius al IX – lea.

[12] Vezi introducerea la *Socinenia Alekseia Stepanovicia Homiakova,* cit. supra., p.7.

iască. Această idee mare, centrală în gândirea lui, este recunoscută de teologii Romano-catolici ca formând caracteristica unei adevărate eclesiologii, şi ca atare, că este cu adevărat profundă[13]. Homiakov a spus numai atât pentru a înlătura ceea ce face specificul eclesiologiei romano-catolice şi anume organizatoricul, omenescul şi juridicul, care fac din Biserica romano-catolică „civitas Dei in terrenis" . Ca să fie mai lămurit ar fi trebuit să accentueze – şi el n-a voit-o –, că Biserica are şi un aspect omenesc, instituţional, aici pe pământ. El se preface a nu vrea să recunoască în ea decât ceea ce face specificul ei, ca organism dumnezeiesc; de aceea scrie: „Biserica, chiar cea pământească, este în cer".[14] Aici nu este o greşeală, ci numai o lipsă intenţionată, pentru ca să zguduie conştiinţa teologilor ortodocşi, contemporani şi să părăsească pro-romanismul lor eclesiologic, de veacuri, (lipsă pe care o împlineşte, imediat şi categoric, cu afirmaţii ca acestea: Biserica e „văzută" numai în raport cu cei care o formează).

Fiinţa lăuntrică a Bisericii este unitatea în duh, după Homiakov; fiinţa externă e unitatea în Taine. De aceea poţi participa la viaţa lăuntrică a Bisericii, chiar numai prin Botezul dorinţei, sau al sângelui cum e cazul cu Profeţii şi Martirii. Referindu-se la celelalte confesiuni, el manifestă un duh ecumenist foarte larg arătând că, siguri de mântuire în Ortodoxie, nu putem pune limite

---

[13] „L'Ecclésiologie orthodoxe ne s'attache qu'aux éléments évidement les plus profondes, qui, dans l'Eglise, relèvent de sa substance céleste et font la continuité foncière de l'Eglise de la terre avec l'Eglise du ciel...", scrie M. J. Congar, în critica subtilă pe care i-o face, în *op. cit.*, supra, p. 269.

[14] A. S. Homiakov, *Ţercov odna,* la început.

îndurării lui Dumnezeu şi nu suntem în măsură să judecăm cele ce se întâmplă dincolo de marginile propriei noastre Biserici, decât prin prisma credinţei şi a iubirii faţă de semeni, chiar când ei aparţin altor religii.

Homiakov insistă îndeosebi asupra uneia dintre însuşirile Bisericii şi anume, asupra „sobornicităţii".[15] În opoziţie cu Protestantismul, care a luat dreptul de a tâlcui Biblia, dându-l inşilor singuratici şi în opoziţie cu Romano-catolicismul, care a luat din mâna mirenilor Biblia, Homiakov proclamă principiul sobornicităţii, adică „principiul vieţii, iubirea, care arată prezenţa Bisericii, ca organism". Pornind de la principiul sobornicităţii, Homiakov se ridică împotriva împărţirii Bisericii în „învăţătoare" şi „ascultătoare" în înţeles romano-catolic, dar el nu este destul de explicit, în sensul că în Biserica Ortodoxă Sinodul este organul infailibilităţii ei, care defineşte şi apără adevărul descoperit.

4. Trecând la apologia pe care o face Homiakov Bisericii Ortodoxe şi la critica celorlalte confesiuni creştine apusene, se cuvine să amintim în treacăt, măcar, rolul precumpănitor pe care l-a avut mediul moscovit asupra problemelor religioase pe care le-au pus slavofilii, în general, şi asupra rezolvării pe care le-o dă Homiakov, în special.[16] Acolo se discutau tot felul de probleme internaţionale şi interconfesionale. Această confruntare de păreri a provocat două mari curente: unul

---

[15] A. S. Homiakov, *L'Eglise latine et le Protestantisme,* cit. supra., p. 398.

[16] Noi ne vom referi la ambele volume ale lui A. Gratieux, cit. supra., *A. S. Khomiakov et le mouvement slovaphile.*

al înnoirilor sociale, altul al creării unei culturi naţionale, bazată pe elementele vieţii tradiţionale. Am socotit de bine să spunem un cuvânt despre acestea, deoarece credem că, în lumina acestor idei mari, care frământau societatea rusească cultă, în strâns contact cu Occidentul, după 1812-1814, capătă o nouă strălucire şi atitudinea lui Homiakov faţă de civilizaţia şi cultura apuseană. Vom aminti, pe scurt numai, polemica pe care o face el cu celelalte două confesiuni creştine apusene. Este o polemică nu doar strălucită din punctul de vedere al formei, ci şi la un nivel teologic foarte înalt, scrisă pe un ton de mare noblețe sufletească.

Polemica lui Homiakov cu confesiunile apusene a însemnat un moment cu totul nou în istoria controverselor interconfesionale creştine, prin aceea că, prin ea, el a căutat să clarifice deosebirile principiale ale fiecăreia dintre ele.[17] Până la el, polemiştii ortodocşi procedau ca şi cum teologia ortodoxă n-ar fi avut o fizionomie caracteristică, proprie, ci s-ar fi definit în chip negativ prin deosebirile dintre ea şi celelalte două confesiuni, fiind un termen mijlociu între ele. Homiakov va pleca de la specificul fiecărei Biserici, începând cu cea ortodoxă. El arată că Biserica creştină ortodoxă este posesoarea vieţii dumnezeieşti în plinătatea lucrării ei; de aici şi nevoia pentru creştin de a se împărtăşi din unica viaţă dumnezeiască a Bisericii, inclusiv din adevărul credinţei trăite de ea, în totalitatea ei.

Teologii apuseni au stabilit altă relaţie cu adevărul de credinţă; ei au pus o părere particulară mai presus de

[17] Pentru această parte vezi A. S. Homiakov, „I znacenie ego dlia pravoslavnago Bogosloviia" – studiul introductiv la vol. *Socineniia Alekseia Stepanovicia Homiakova* – citat mai sus.

aceea a întregii Biserici: Adaosul „Filioque", erezia unei provincii apusene, este impus întregii Biserici, împotriva învăţăturii Bisericii ecumenice, formulată de Soboarele ecumenice. Protestantismul a desăvârşit greşeala aceasta, ducând acest raţionalism individualist, până la ultimele lui consecinţe. Astfel s-a recunoscut fiecărui creştin capacitatea de a primi de-a dreptul adevărul de credinţă, cu judecata proprie. Această anarhie a dus la deplina tăgăduire a Bisericii, care trăieşte dintr-o viaţă religios-morală, ca organism ecumenic, al adevărului şi iubirii. Aşa s-a rupt înţelegerea adevărului de credinţă de iubirea, curăţia şi sfinţenia lăuntrică, în romano-catolicism şi protestantism.

Cum s-a apărat teologia Bisericii răsăritene de aceste atacuri concentrice ale celor două confesiuni apusene? Lovind pe fiecare dintre ele cu armele celeilalte. În Rusia, această apologie poate fi rezumată de două opere epocale: *Teologia latină* a lui Teofan Procopovici şi *Piatra credinţei* de Ştefan Iavorski; dar ele rămân o lucrare puternică de apărare numai, deci nu de biruinţă. Homiakov va face un salt mai departe, atacând, ruinând confesiunile apusene prin descoperirea părţilor lor slabe, infiltraţii străine de creştinismul autentic. A fost o îndrăzneală care nu s-a prefăcut însă niciodată în aroganţă; nimic negativ, nimic jignitor, nimic lipsit de duh creştinesc, nu s-a strecurat în această preţuire necruţătoare, care a zguduit din temelii Teologia romano-catolică, pornind de la Eclesiologie. Rând pe rând, au fost demascate juridismul, extrinsecismul Bisericilor apusene, suprapunerea unui sistem cezaro-papist, exclusiv instituţional, cu o monarhie

absolută, întru nimic deosebită de al celorlalte, lumeşti; apoi anarhismul cultelor protestante şi neoprotestante, care au realizat principiul „quot capita, tot sensus", pornind de la principiul interpretării personale a Bibliei. Romano-catolicismul a salvat unitatea Confesiunii nimicind libertatea de conştiinţă religioasă; Protestantismul a salvat libertatea de conştiinţă, sfărmând însă unitatea Confesiunilor într-o mulţime de culte. Şi unuia şi celuilalt le-a lipsit iubirea; ea abundă în Ortodoxie, în care, clerici şi mireni, rostesc la Liturghie cuvintele sublime: „Să ne iubim unii pe alţii ca într-un gând să mărturisim pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh".

Această nouă temelie a polemicii dintre Biserica Ortodoxă şi celelalte Biserici creştine, a devenit clasică astăzi în ortodoxie şi se socoteşte ca unica posibilă. Toate scrierile ortodoxe polemice de după Homiakov, au mers pe această cale; şi dimpotrivă, faptul că Romano-catolicii şi-au însuşit fără rezerve dreapta lui preţuire a principiilor, care ruinează Biserica lor, ca şi avalanşa de monografii eclesiologice care au urmat după apariţia broşurilor lui[18], arată că el a lovit la ţintă şi a lovit nimicitor şi salvator în acelaşi timp.

5. Criticile juste care s-au adus polemicii lui Homiakov, au fost minime faţă de însemnătatea care li s-a recunoscut. Soloviev, de pildă, în tendinţele lui procatolice, a formulat critica pe care unii dintre ortodocşi au găsit-o dreaptă, şi anume aceea că Homiakov,

[18] Din acest punct de vedere ne îngăduim să amintim propriul nostru studiu „Taina Bisericii în gândirea lui Alexei Homiakov (1804-1860)" din revista «Biserica Ortodoxă Română» anul 1948 (LXVI), nr. 5-8 mai-august, extras, pp. 6 su.

descriind confesiunile eterodoxe s-a plasat pe un teren real, scoţând în relief fenomene istorice, concrete, dar prezentând Ortodoxia, i-a dat formele ideale, care se explică prin slavofilismul său. Nici o afirmaţie a lui Soloviev, nici cealaltă, nu sunt de natură să umbrească însemnătatea teologiei interconfesionale a lui Homiakov. Mai greu atârnă în balanţă altă categorie de critici care i s-au adus şi pe care şi le-a însuşit un mare ucenic, admirator şi editor al său. Aceasta arată că polemica lui Homiakov nu este totdeauna nepărtinitoare: El judecă foarte logic şi în linie dreaptă, neobişnuit de abil şi de puternic, îngrămădind argumentele împotriva Romano-catolicismului mai ales. Belşugul vieţii religioase eterodoxe, nu poate fi redus la „patul lui Procust" al unei formule logice: „juridism exterior, lipsit de iubire". Formulele logice pot fi admirabile, dar sunt departe de a fi atotcuprinzătoare faţă de complexitatea vieţii. Totuşi, înşişi eterodocşii recunosc că polemica lui Homiakov a fost făcută cu înflăcărare, cu profuziune de idei noi în teologia modernă, deşi vechi cât creştinismul însuşi, în care se evidenţiază cultura sa vastă, talentul său de mare scriitor, noblețea stilului şi puterea sa de convingere, prin duhul său de adevărată iubire şi perfectă sinceritate, cu care a câştigat şi pe teologii confesiunilor apusene.

În sfârşit, se mai pune problema, pe care a tratat-o alt mare gânditor creştin, ucenic al lui Homiakov şi el: corespunde oare această icoană de mare adâncime pe care o descrie Homiakov, cu viaţa fiilor Bisericii, reală, zilnică? La aceasta s-a răspuns arătându-se că păcatele şi slăbiciunile din viaţa empirică nu înlătură misiunea înaltă a Bisericii; păcatele membrilor Bisericii nu scad sfinţenia Duhului care însufleţeşte viaţa lăuntrică a

Bisericii; aceasta formează în ea pe sfinți. Un cuvânt al lui Homiakov merită să fie amintit: Dacă iubim adevărul Bisericii şi dorim să-i slujim, să-l apărăm şi să-l propovăduim, mai întâi de toate trebuie „să ispitim inima şi să înlăturăm din ea germenii urii" (II, 98)[19]; (aceasta în legătură cu Mişcarea ecumenică de azi).

6. Având Biserica în centrul cugetării sale, Homiakov a schiţat câteva trăsături ale gândirii creştine în *Ţercov odna*; alte părți sunt dezvoltate în scrierile sale teologice şi în epistolele sale. Le vom aminti, după *Ţercov odna*: Punctul central al gândirii sale este unitatea de învățătură, cult şi organizare a Bisericii din pricina unicei obârşii a ei, care este Duhul Sfânt.

a) Din unitatea Duhului, Homiakov deduce *unitatea Scripturii, Tradiției (dumnezeieşti) şi a lucrării Lui.* Există un consens desăvârşit între Tradiție, lucrare şi Scriptură; evidența prezenței Duhului în ele le scuteşte de alte temeiuri; ea este vie pentru membrii Bisericii, în Biserică. La fel, nu trebuie să căutăm dovezi pentru Biserică în Scriptură, sau în Tradiție; astfel micşorăm însemnătatea Bisericii şi invers: ne facem astfel judecători ai Duhului lui Dumnezeu. Şi Scriptura şi Tradiția şi lucrarea sunt exterioare; de aceea din ele se poate avea o ştiință exterioară, nedeplină. Numai Duhul este interior; prin credință se poate primi adevărul religios descoperit.

b) Şi *darurile Sfântului Duh sunt una*, ca şi obârşia lor. Iubirea naşte lucrarea cea bine plăcută lui Dumne-

[19] Pentru partea aceasta vezi Introducerea la „Aleksei Homiakov, Izbrannie Socinenia", cit. supra., cap. VIII, pp. 29-31.

zeu, nădejdea, rugăciunea şi credinţa, mărturisirea Bisericii.

c) Homiakov învaţă că Biserica mărturiseşte credinţa ei nu numai prin învăţătură, ci prin întreaga-i viaţă, prin Tainele, în care lucrează Duhul Sfânt şi prin riturile pe care le îndrumă El. *Simbolul niceo-constantinopolitan* însă rămâne principala ei mărturisire, nu numai a celor crezute ci şi a celor nădăjduite de ea. Tainele cuprinse de acel simbol sunt descoperite numai lui Dumnezeu şi celor cărora El le descoperă lăuntric; ceilalţi le cunosc din afară. Ele privesc nu numai lucrările din afară asupra creaţiei ci şi existenţa Lui lăuntrică, veşnică. „Filioque" este raţionalism şi lipsă de loialitate: o Biserică locală îndrăzneşte să schimbe simbolul întregii Biserici, fără consimţământul celorlalte Biserici, rupându-se de Biserică şi de Dumnezeu. Înţelepciunea ei e oarbă, căci nu cuprinde Tainele divine; e şi o desfigurare a credinţei, căci e sărăcită de iubirea frăţească. „Romanii hotărâseră, fără înţelegere cu fraţii lor, într-o chestiune de dogmă, ei îşi arogaseră monopolul Harului. Biserica comisese un fratricid moral. *Absit, evasit, erupit.* Ea dăduse mărturie împotriva sa însăşi; se osândise singură".[20] „Purcederea" e o taină lăuntrică şi nu poate fi înţeleasă decât de cei care au o cunoaştere lăuntrică; „trimiterea" este exterioară şi Biserica apuseană, care a pierdut cunoaşterea lăuntrică, a pierdut şi harul lui Dumnezeu, atât în ceea ce priveşte mărturisirea, cât şi viaţa. De

[20] A. S. Homiakov, *l'Eglise latine et le Protestantisme,* cit. supra., p. 217, etc. Este o idee centrală în gândirea lui Homiakov, asupra căreia revine în mai multe locuri.

aceea ea mărturiseşte trimiterea (exterioară) de la Tatăl, la Fiul.

d) Biserica, deşi în aspectul ei specific şi esenţial – dumnezeiesc – e nevăzută; totuşi e îmbrăcată, într-un aspect văzut, constituit mai ales *de partea văzută a Tainelor.* Specificul Bisericii văzute nu e comuniunea vizibilă a creştinilor, ci Duhul lui Dumnezeu şi harul Tainelor. Pentru cei necredincioşi Taina e numai un rit, iar Biserica, o societate ca oricare alta. Pentru cei credincioşi, însă, ea e ceva dumnezeiesc, care apare prin Taine, rugăciune şi prin faptele bune, plăcute lui Dumnezeu, şi e vizibilă credinţei.

Prin *Taina Botezului,* credinciosul pătrunde în unitatea Bisericii care păstrează toate cele şapte Taine, mijloace de primire a Harului. Biserica nu judecă pe cei care nu s-au făcut părtaşi cu ea, prin această Taină; adâncul inimii fiecăruia îl cunoaşte numai Dumnezeu. Mulţi s-au învrednicit de mântuire fără Taina Botezului, căci circumciziunea nu era Botez (ci preînchipuirea lui); altfel ce s-ar spune despre strămoşii, de la Adam până la Avraam, care n-au avut pecetea circumciziunii şi ce s-ar spune despre femei care sunt înlăturate de la această binefacere? Totuşi, Botezul e obligatoriu, ca uşă de intrare în Biserica Noului Testament şi care pecetluieşte consensul creştinului cu lucrarea mântuitoare a Harului, ca principiu al tuturor Tainelor. În Biserică mărturisim şapte Taine; dar orice faptă săvârşită în cele trei virtuţi teologice merită acest nume, fiindcă arată revărsarea Duhului lui Dumnezeu în om.

e) Homiakov exprimă părerea că *cele şapte Taine* sunt săvârşite nu de vreo persoană vrednică de Harul dumnezeiesc, ci de Biserica întreagă, adică de Hristos,

capul ei, printr-o persoană, chiar dacă aceasta nu e vrednică de slujba ei. În ce priveşte prefacerea euharistică, Teologia ortodoxă nu refuză termenul „transsubstanţiere" fără însă să-i atribuie înţelesul (filozofic), care i s-a dat în învăţătura Bisericilor căzute de la credinţa adevărată. Homiakov are frumoase meditaţii cu privire la speculaţiile medievale despre consumul speciilor euharistice de către animale neraţionale, ori cu privire la interpretările protestante ale semnificaţiei Euharistiei. Despre Taina Preoţiei el arată că de la preoţia obştească, duhovnicească, până la treapta cea mai înaltă a ierarhiei – arhieria –, ea cuprinde în sine plinătatea Harului dat Bisericii de Hristos. Homiakov insistă mai puţin asupra Mirungerii. Despre taina Căsătoriei el aminteşte, printre altele, că Sfinţii Apostoli recunosc această Taină chiar la păgâni, cu motivarea că bărbatul se sfinţeşte prin femeia credincioasă şi femeia prin bărbatul credincios, cu precizarea că legătura lor tainică se sfinţeşte prin slujitorii Bisericii, în ea, unde e săvârşit tot ce e sfânt în plinătatea lui. Primul copil al Împărăţiei cerurilor s-a mântuit prin Mărturisirea (pe cruce) „că am primit aceasta după faptele noastre" şi a primit iertarea. Iar despre Maslu, arată că în el se binecuvântează orice faptă bună săvârşită pe pământ şi calea străbătută de creştin în credinţă şi curaj; de asemenea, în el se vădeşte judecata lui Dumnezeu asupra stării creştinului, sfinţindu-l, dacă celelalte mijloace de sfinţire sunt fără putere asupra trupului său stricăcios, care nu mai e necesar Bisericii pământeşti.

f) În consens cu ideea lui centrală despre Biserică, Trupul tainic al Domnului, Homiakov scrie că ea nu

trăieşte pe pământ o viaţă omenească, ci una dumnezeiască şi sfântă. Apartenenţa ei vizibilă e cuprinsă în Taine, iar viaţa ei lăuntrică în darurile Sfântului Duh. Ea exprimă iubirea, credinţa şi nădejdea ei în *rugăciuni şi rituri,* inspirate de Duhul Sfânt. Riturile nu sunt obligatorii, dar în urmarea lor se află bucuria sfintei unităţi. Mulţi au fost mântuiţi fără să fi participat la vreo Taină a Bisericii, dar nimeni nu se mântuieşte fără să fie părtaş la unitatea lăuntrică a Duhului.

g) *Credinţa şi faptele bune* sunt cercetate de Homiakov dintr-un punct de vedere original: credinciosul se mântuieşte prin credinţa vie, lucrătoare, prin iubire, care cuprinde iubire, care cuprinde, deci, implicit, şi faptele bune. De aceea sunt iraţionali atât cei care spun că nu mântuieşte credinţa singură şi că şi faptele sunt necesare, cât şi cei care spun că doar credinţa mântuieşte, fără fapte; căci dacă lipsesc faptele, atunci credinţa este moartă; iar dacă e moartă, nu e adevărată, pe când în credinţa adevărată Hristos e adevărul şi viaţa. Apostolul demască o credinţă greşită, exterioară, pe care o au şi diavolii. „Ce e scris simplu, trebuie citit simplu", scrie Homiakov. Apostolul Iacob nu vorbeşte aici despre două credinţe – una vie şi una moartă –, ci despre una, care există, sau care încetează de a mai fi. La ea iau parte toate funcţiunile sufleteşti: cel ce crede nădăjduieşte (*Evrei*, XI, 1), iar cel ce nădăjduieşte, iubeşte, căci nu poţi dori ce nu iubeşti. Dar nu credinţa, nădejdea şi iubirea mântuiesc ci obiectul lor. Dacă crezi în Hristos, atunci vei fi mântuit de Hristos în credinţă; dacă crezi în Biserică, vei fi mântuit prin Biserică; dacă crezi în Taine, atunci vei fi mântuit prin Taine, căci Hristos e Dumnezeul nostru în Biserică

şi în Taine (Aşa a crezut Homiakov că apropie unele puncte de vedere eterodoxe de cele ortodoxe).

Biserica Vechiului Testament a fost mântuită prin credinţa în Mântuitorul, care avea să vină. Ea Îl avea în nădejde, noi Îl avem în bucurie. Pentru aceasta, cel ce doreşte Botezul va fi botezat în dorinţă; cel ce primeşte Botezul, Îl are în bucurie. Deci credinţa, care doreşte Botezul, să desăvârşească cu primirea Botezului bucuria sa. Aşa dispar, zice Homiakov, graniţele dintre „opus operans" şi „opus operatum".

i) Unitatea Duhului aduce *solidaritatea* obştii celor credincioşi, *comuniunea sfinţilor,* manifestată mai ales prin *rugăciunea unora pentru alţii:* noi ştim, zice Homiakov că dacă cineva dintre noi cade, cade singur, dar nimeni nu se mântuieşte singur. Cel ce se mântuieşte, se mântuieşte în Biserică, ca membru al ei şi în unirea cu celelalte membre ale ei. Dacă cineva crede, e în comuniunea credinţei, dacă iubeşte, e în comuniunea iubirii; dacă se roagă, e în comuniunea rugăciunii. De aceea, nimeni nu se poate sprijini (numai) pe propria-i rugăciune, ci cel ce se roagă are întreaga Biserică în ajutor în timp ce se roagă; nu ca şi cum s-ar îndoi de ajutorul unicului Mijlocitor Hristos, ci cu convingerea că în acelaşi timp întreaga Biserică se roagă pentru toate membrele sale. Pentru noi se roagă Îngerii şi Apostolii şi Martirii şi Patriarhii şi Maica Domnului nostru, cea mai presus de toţi şi în această sfântă unire e adevărata viaţă a Bisericii.

Proslăvim pe sfinţi, pe Îngeri, pe Profeţi, dar cel mai mult pe Maica Prea Curată a Domnului Hristos, pe care noi n-o recunoaştem nici fără de păcat la naşterea ei, nici ca desăvârşită (căci fără de păcat şi desăvârşit e

numai Hristos singur). Cu aceasta Homiakov se referea la dogma greşită a neîntinatei zămisliri, a romano-catolicilor şi la învăţătura Bisericii noastre că Sfânta Fecioară s-a născut cu păcatul originar, de care a fost curăţită la conceperea prin Duhul Sfânt a Mântuitorului. Suntem datori cu rugăciunile noastre faţă de vii şi morţi şi chiar faţă de cei care nu s-au născut încă.

Despre Purgatoriu scrie: noi nu ştim nimic despre o stare mijlocie a sufletelor, care nu sunt primite în Împărăţia lui Dumnezeu şi n-au fost osândite la chinuri, nu cunoaştem un purgatoriu, adică o curăţire a sufletelor prin suferinţe, de care pot fi răscumpăraţi cei credincioşi prin fapte bune proprii, ori străine; căci Biserica nu recunoaşte nici o răscumpărare prin vreun mijloc, sau suferinţe exterioare, afară de ale lui Hristos. Homiakov a tratat în mai multe părţi despre purgatoriu şi indulgenţe, socotindu-le ca un comerţ cu o contabilitate în partidă dublă, făcut de o bancă – Biserica Apuseană – ale cărei drepturi sunt apărate de jurisconsulţi –Sfinţii –, în faţa lui Dumnezeu. Noi, însă, zice Homiakov, ne rugăm în duhul iubirii, ştiind că, până la plinirea vremii, toate membrele Bisericii, cele care trăiesc şi cele moarte, se vor desăvârşi prin rugăciuni reciproce.

Dar, va zice cineva: de ce să mă mai rog pentru vii şi morţi, dacă rugăciunea mea nu e de ajuns nici pentru mine? Se roagă în tine Duhul iubirii ! Nu zice: ce-i foloseşte altuia rugăciunea mea, dacă el însuşi se roagă şi Hristos e Mijlocitor pentru el? Se roagă în tine Duhul iubirii ! Nu zice: sentinţa lui Dumnezeu nu se mai poate schimba, căci rugăciunea ta e pe calea lui Dumnezeu şi El a prevăzut-o. Dacă eşti membru al Bisericii, atunci rugăciunea ta e necesară pentru toate celelalte membre.

Dacă mâna ar zice că nu-i e necesar sângele corpului întreg, atunci ea s-ar usca. Dacă nu putem iubi pe toţi, ne rugăm pentru cei pe care-i iubim şi rugăciunea noastră nu e făţarnică; ne rugăm, însă, lui Dumnezeu ca să ne facă să-i putem iubi pe toţi şi să ne rugăm pentru toţi fără făţărnicie. Dar iubirea se exprimă simplu, prin fapte, rugăciune şi cântări duhovniceşti, Biserica binecuvântează toate aceste exprimări ale iubirii.

j) Despre *icoane* şi *rit,* Homiakov vorbeşte pe larg, luând ca punct de plecare iubirea, a cărei expresie sunt ele: Dacă tu nu poţi să exprimi prin cuvânt iubirea faţă de Dumnezeu, ci o exprimi printr-un chip văzut, adică printr-o icoană, Biserica va osândi pe cel ce te judecă rău, fiindcă acela osândeşte iubirea ta.

Când iubirea fratelui tău doreşte o icoană, atunci te osândeşti pe tine însuţi, osândindu-l. Vrei tu să-l opreşti de a proslăvi, cu o icoană, pe Domnul care, deşi cunoaşte străfundul inimii, totuşi, îi place să-l proslăveşti cu o rugăciune, ori cu un psalm? Dacă zugrăveşti o icoană care înfăţişează pe Dumnezeu cel nevăzut şi cele ce nu se văd, nu-ţi creezi idoli (ca atunci când crezi că e asemenea reprezentării tale). Icoana – numele lui Dumnezeu, zugrăvit în culori sau reprezentarea Sfinţilor Săi – creată din iubire, nu va fi oprită de Duhul Sfânt, care conduce Biserica. Biserica primeşte şi *ritul* care exprimă dorul duhovnicesc de Dumnezeu. Mai presus de toate slujbele e Sfânta Liturghie, care exprimă plinătatea învăţăturilor Bisericii şi a Duhului, nu în semne şi simboluri convenţionale. Numai acela înţelege Biserica, care a pătruns Liturghia; mai presus de toate rămâne unirea în sfinţenie şi iubire.

k) Mărturisind *învierea morților* și *judecata obștească,* Biserica mărturisește că viața viitoare aparține nu numai Duhului, ci și trupului duhovnicesc, asemenea îngerilor; căci numai Dumnezeu e duh cu totul netrupesc.

La judecata din urmă se va cunoaște și îndreptarea noastră prin patimile și sângele lui Iisus Hristos, care creează în noi tot ce e bun, fie în credință, fie în nădejde, ori în iubire. Ca atare, numai cei ce sunt sub legea robiei mai pot vorbi de tezaurul meritelor și despre indulgențe. Așa dispare deosebirea romano-catolică între harul „suficient" (dat tuturor) și „eficace" (dat celor ce se mântuiesc). Dacă te supui harului, se desăvârșește în tine, Domnului și te desăvârșești și tu; dar însăși ascultarea ta e de la har. Nimeni însă nu i se supune cu desăvârșire niciodată, de aceea e nevoie și de iertare, nu numai de sfințire. Duhul lui Dumnezeu va desăvârși totul, adică darurile dumnezeiești ale iubirii, credinței și nădejdii.

l) Numai acele comunități se pot ține pe drept creștine, care au păstrat și păstrează unitatea cu Patriarhatele răsăritene. Împărțirile și numirile diferite sunt numai temporare. Nu trebuie să ne mândrim cu numele de „Ortodoxă"; de asemenea, nici o „localizare" a Bisericii nu are vreo însemnătate, ci servește numai la menținerea orgoliului păgânesc - sfârșește el, referindu-se la Biserica romană.

*

În perspectiva unui veac de la trecerea lui în lumea drepților, opera teologică a lui Homiakov apare din ce în

ce mai interesantă. A avut o activitate multilaterală şi, în toate domeniile abordate, a fost original – până şi în teologie, unde a adus un suflu nou, admirat cu amărăciune chiar şi de eterodocşi, asupra cărora a avut şi are o influenţă incomparabilă.

„Marea Enciclopedie Rusă" (vol. XLVI, col. 304, Moscova, 1957) apreciază ca un aport pozitiv ideile lui Homiakov despre necesitatea caracterului naţional al culturii ruse şi lupta lui împotriva servilismului faţă de influenţele străine.

În ce priveşte teologia, cei mai de seamă teologi ortodocşi ruşi de la Homiakov încoace se socotesc ucenici ai lui, mai ales privitor la capitolul Eclesiologiei, şi-l înfăţişează drept cel mai interesant gânditor creştin al pravoslavnicei Rusii din epoca modernă, supranumindu-l „părintele Eclesiologiei"; la această apreciere elogioasă participă, cu rezervele cuvenite şi eterodocşii. Secretul acestui succes stă în faptul că Homiakov a detestat atât speculaţiile seci, fără temei în viaţa creştină, şi cu iz vechi, scolastic, cât şi făţărnicia. El însuşi a expus numai punctele învăţăturii creştine, care rezultă din experienţa proprie a oricărui creştin smerit, care trăieşte, ca şi el, în ambianţa Bisericii, adică conformându-şi viaţa cu rânduielile, ritualul şi învăţăturile ei. La această practică a adăugat lecturi imense, servite de o memorie şi o inteligenţă, ca şi de o putere de muncă, socotite excepţionale, substanţa gândirii sale teologice extrăgând-o din Biblie şi Tradiţie.

Atât din pricina faptului că a dorit o lume mai bună şi mai dreaptă, cât mai ales din pricină că unii dintre conducătorii Bisericii de atunci nu vedeau cu ochi buni criticile, directe şi indirecte, pe care le făcea celor ce nu

îşi conformau faptele cu învăţătura pe care o profesau şi care nu suportau reconsiderarea dogmatică, paradoxală, pe care o aducea el dintr-un punct de vedere teologic nou, cu totul original, şi nepotrivit cu tiparele învechite, înrudite cu cele scolastice, care se repetau de veacuri în teologia rusească, n-a fost greu să se obţină din partea Sfântului Sinod interdicţia de a i se publica lucrările teologice în ţară, cele mai multe văzând lumina tiparului numai în străinătate, în timpul vieţii sale. Iar după ce această interdicţie s-a ridicat, o teologie anchilozată l-a suspectat fără încetare. Timpul care face să amuţească patimile, i-a făcut dreptate; la aceasta a contribuit şi interesul pe care l-au trezit la eterodocşi criticile profunde pe care le-a adus el esenţei învăţăturilor confesiunilor apusene şi la care aceştia au răspuns cu o bibliotecă întreagă de scrieri, Homiakov fiind teologul ortodox cel mai comentat şi discutat, la romano-catolici mai ales, până azi.

Vastitatea şi multilateralitatea cunoştinţelor sale, de o diversitate paradoxală, i-au dat putinţa să se mişte cu toată uşurinţa pe tărâmul practic, sau speculativ, în multe domenii ale vieţii şi ale cugetării omeneşti.

Astfel, în ce priveşte teologia, el a înnoit cu totul modul de a prezenta învăţătura descoperită şi teologii ortodocşi încă mai seceră ce a semănat el în câteva scrieri, care nu umplu mai mult decât un volum, şi pe care ucenicii săi le socotesc mici capodopere ale genului, încât să poată spune despre ele: „Non multa sed multum, quanta scripta, tanta miracula !"

Într-adevăr, scrierile sale teologice, compuse cu o vervă şi într-o formă excepţională, deşi scrise mai toate în limbi străine, sunt rodul unor cunoştinţe vaste şi mai

ales al meditației în rugăciune. De aceea au în ele ceva neobișnuit de viu și se prefac în adevărate elevații religioase, totul fiind nou, totul fiind original, deși seva lor este biblică și patristică. Homiakov a urât rutina și banalul – a căror întrupare a fost pentru el, chiar *Dogmatica* lui Macarie, contemporanul lui – și a dorit să arate lumii numai esențele teologiei creștine. Repetăm că secretul originalității lui stă în faptul că învățăturile pe care le-a expus erau trăite de el în Biserică și porneau din propriile-i meditații neîntrerupte. A expus astfel original, paradoxal și extrem de scurt, esențialul multor capitole ale Dogmaticii și Simbolicii creștine, așa încât o parte din scrierile lui sunt socotite de unii clasice, pentru ilustrarea celor descoperite de Sfânta Scriptură și Tradiție, pentru demonstrarea unor adevăruri precum sensul specific de „sobornicitate", rostul rugăciunii („sângele Bisericii e rugăciunea..."), „Filioque" („un fratricid s-a comis..."), comuniunea sfinților („nimeni nu se mântuiește singur..."), individualismul protestant („firișoarele de nisip"), Purgatoriul și indulgențele („contabilitatea dublă") etc.

Puterea creatoare a lui Homiakov culminează, însă, în controversa cu Bisericile Apusului, cărora le-a dat cele mai pătrunzătoare caracterizări, împotriva cărora Teologia apuseană se apără de un veac, primindu-le principial: ele privesc atât metoda polemică, cât și ființa însăși a celor trei mari Biserici creștine, și constituie izvorul nesecat, care a înnoit cu totul atât Apologetica ortodoxă, cât și Eclesiologia fiecăreia dintre ele și a adus o bibliotecă de scrieri eterodoxe, mult mai numeroase decât cele ortodoxe. Din pricină că a scos în relief, fără nici o excepție, numai esențialul, felul acesta

de a expune lucrurile este paradoxal şi Sfântul Sinod rus, în aprobarea dată spre a se putea tipări scrierile sale teologice, la mult timp după moartea lui, a atras atenţia asupra acestui „defect", socotindu-l ca pe o lipsă de precizie, datorită faptului că Homiakov n-a primit o învăţătură teologică, oficială, *ex professo* şi, adăugăm noi, datorită faptului că a intenţionat să scoată teologia din „somnolenţa" despre care vorbeau un Rozanov şi alţii, prin aceste formule („paradoxale" în sensul strict al cuvântului). Acesta e cazul cu învăţătura lui despre „exterioritatea" Scripturii şi Tradiţiei, despre Biserică, unitatea Duhului în iubire şi libertate; despre infailibilitatea exclusivă a Bisericii şi despre lipsa oricărei autorităţi în Biserică, despre „greşeala" atât a învăţăturii că ne mântuim prin „credinţă şi fapte", cât şi a învăţăturii „sola fide", despre felul învăţăturii creştine şi dreptul de a învăţa[21], despre nevoia de a ne ruga nu numai „către", ci şi „pentru" sfinţi, etc. Este de prisos să mai adăugăm că aceste formule, privite în context, sunt, în general, ortodoxe. Mai este, totuşi, nevoie să amintim

[21] O reproducem ca fiind caracteristică: «Orice cuvânt înaripat de un simţământ de iubire cu adevărat creştină, de credinţă vie, sau de nădejde, este o învăţătură; orice faptă pecetluită de Duhul lui Dumnezeu este o lecţie; orice viaţă creştină este un model şi o pildă... Episcopul este în acelaşi timp învăţătorul şi ucenicul oilor sale „precum spus-a Apostolul contemporan al insulelor Aleutine, Episcopul Inochentie. Oricât de sus pus ar fi pe scara ierarhică, sau oricât de ascuns ar fi în obscuritatea situaţiei celei mai modeste, rând pe rând învaţă şi primeşte învăţătură; căci Dumnezeu împarte darurile înţelepciunii sale cui îi place, fără excepţie de funcţii şi de persoane. Nu numai cuvântul învaţă, ci viaţa întreagă. A nu admite altă învăţătură decât aceea a cuvântului logic, în aceasta stă raţionalismul"» (*L'Eglise latine et le protestantisme*), cit. supra., pp. 49-50).

nu numai că nu respinge el însuşi, în toată smerenia, ideea că a putut greşi, dar a demonstrat cu o vigoare unică adevărul că nu e om care să fie viu şi să nu greşească, mai ales teolog fiind. Gândirea lui teologică a înflorit în toate operele de seamă ruseşti, de un veac încoace şi a fecundat şi pe a eterodocşilor, care, în pofida violenţei limbajului său, au intuit la el, sinceritatea şi căldura creştinului luptător pentru unirea tuturor Bisericilor, pentru care s-a rugat însuşi Mântuitorul în ultima noapte a vieţii lui pământeşti, „ca toţi să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine şi Eu întru Tine, ca şi ei să fie întru Noi" (*Ioan*, XVII, 21).

De aceea, pomenirea lui la un veac este o cântare de slavă lui Dumnezeu, care este „minunat între sfinţii Lui", ca mulţumită pentru darul adus Bisericii creştine în întregimea ei.[22]

[22] A. Gratieux, *A. S. Khomiakov et le Mouvement slavophile*, vol. I, p. X.

nu numai că nu respinge el însuşi, în toată smerenia, ideea că a putut greşi, dar a demonstrat cu o vigoare unică adevărul că nu e om care să fie viu şi să nu greşească, mai ales teolog fiind. Gândirea lui teologică a înflorit în toate operele de seamă ruseşti, de un veac încoace şi a fecundat şi pe a eterodocşilor, care, în pofida violenţei limbajului său, au intuit la el, sinceritatea şi căldura creştinului luptător pentru unirea tuturor Bisericilor, pentru care s-a rugat însuşi Mântuitorul în ultima noapte a vieţii lui pământeşti, „ca toţi să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine şi Eu întru Tine, ca şi ei să fie întru Noi" (*Ioan*, XVII, 21).

De aceea, pomenirea lui la un veac este o cântare de slavă lui Dumnezeu, care este „minunat între sfinţii Lui", ca mulţumită pentru darul adus Bisericii creştine în întregimea ei.[22]

[22] A. Gratieux, *A. S. Khomiakov et le Mouvement slavophile*, vol. I, p. X.